

2022-05

þÿ — - ´ Á Å Ã · Ä · Â • ÿ • ° ± ¹ À Ä Å Ç - Â
þÿ À ¿ » Í ¼ ¿ Á Æ · Â ´ Á ¬ Ã · Â Ä · Â

þÿ “ ° ¿ Å ² ¿ Í Ã · , ” ® ¼ · Ä Á ±

þÿ Á ì³ Á ± ¼ ¼ ± ™ Ã Ã ¿ Á ± Â , £ Ç ¿ » ® • À ¹ Ã Ã · ¼ î½ ¥³ µ ± Â , ± ½ µ À ¹ Ã Ã ® ¼ ¹ ¿ • µ ¬ À ¿ »

<http://hdl.handle.net/11728/12293>

Downloaded from HEPHAESTUS Repository, Neapolis University institutional repository

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΤΕΧΝΩΝ
ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ**

**Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΕΠΟΝ ΚΑΙ ΠΤΥΧΕΣ ΤΗΣ
ΠΟΛΥΜΟΡΦΗΣ ΔΡΑΣΗΣ ΤΗΣ**

ΔΗΜΗΤΡΑ ΓΚΟΥΒΟΥΣΗ

ΜΑΪΟΣ 2022

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΤΕΧΝΩΝ
ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΘΗΚΗΣ ΚΑΙ ΠΤΥΧΕΣ ΤΗΣ
ΠΟΛΥΜΟΡΦΗΣ ΔΡΑΣΗΣ ΤΗΣ**

**Διατριβή η οποία υποβλήθηκε προς απόκτηση εξ
αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στη
Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις**

ΔΗΜΗΤΡΑ ΓΚΟΥΒΟΥΣΗ

ΜΑΪΟΣ 2022

Πνευματικά δικαιώματα

Copyright © **Δήμητρα Γκουβούση, Μάιος 2022**

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η έγκριση της διατριβής από το Πανεπιστήμιο Νεάπολις δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Πανεπιστημίου.

Όνοματεπώνυμο Φοιτητή/Φοιτήτριας: Δήμητρα Γκουβούση

Τίτλος Μεταπτυχιακής Διατριβής: « Η ίδρυση της ΕΠΙΟΝ και πτυχές της πολύμορφης δράσης της».

Η παρούσα Μεταπτυχιακή Διατριβή εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για την απόκτηση εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις και εγκρίθηκε στις 18 Ιουνίου 2022, ημέρα Σάββατο από τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής.

Εξεταστική Επιτροπή:

Πρώτος επιβλέπων (Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφος) : Βασίλης Καρδάσης, Καθηγητής.

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Αντώνης Κλάψης, Επίκουρος Καθηγητής.

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Κυριάκος Ιακωβίδης, Λέκτορας.

Η ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Η Δήμητρα Γκουβούση, γνωρίζοντας τις συνέπειες της λογοκλοπής, δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία με τίτλο « Η ίδρυση της ΕΠΟΝ και πτυχές της πολύμορφης δράσης της», αποτελεί προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας και όλες οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει, έχουν δηλωθεί κατάλληλα στις βιβλιογραφικές παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή/ και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή.

Η Δηλούσα

Δήμητρα Γκουβούση

Ευχαριστίες

Ολόθερμες ευχαριστίες οφείλω στον επιβλέποντα Καθηγητή της μεταπτυχιακής μου εργασίας, κ. Βασίλη Καρδάση για την επιστημονική καθοδήγηση και την πολύτιμη ανατροφοδότηση στο διάστημα εκπόνησης της παρούσας εργασίας.

Στον σύζυγό μου,
για την αγάπη, τη βοήθεια
και τη στήριξη που μου παρείχε
για την ολοκλήρωση του μεταπτυχιακού!

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ ΚΑΙ ΦΟΡΕΩΝ.....	vii
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	viii
ABSTRACT.....	ix
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄: Η ΠΟΡΕΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΚΝΕ ΣΤΗΝ ΕΠΟΝ

1.1. Η έννοια της αντίστασης	4
1.2. Η στράτευση των νέων στην αντίσταση.....	7
1.3. Οι οργανώσεις της νεολαίας τη δεκαετία του 1930.....	9
1.4. Οι πρώτες αντιστασιακές οργανώσεις νέων την περίοδο της κατοχής και η διαμόρφωση της «αντιστασιακής συνείδησης»	12
1.5. Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο Νέων.....	16
1.6 . Λεύτερη νέα.....	18

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄: Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΕΝΙΑΙΑΣ ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΝΕΩΝ

2.1. Η Δεύτερη Συνδιάσκεψη της ΟΚΝΕ και η απόφαση για τη δημιουργία Ενιαίας Οργάνωσης νέων.....	20
2.2. Η απόφαση και η Διακήρυξη του ΕΑΜΝ για ίδρυση Ενιαίας.....	21
2.3. Η Ιδρυτική Σύσκεψη της ΕΠΟΝ.....	23
2.3.1. Το «Ιδρυτικό» της ΕΠΟΝ	24
2.3.2. Η « Διακήρυξη της Πανελλαδικής Ιδρυτικής Σύσκεψης της ΕΠΟΝ».....	25
2.4. Το Καταστατικό και ο «Δωδεκάλογος της Νεολαίας» της ΕΠΟΝ.....	27

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄: ΠΤΥΧΕΣ ΤΗΣ ΠΟΛΥΜΟΡΦΗΣ ΔΡΑΣΗΣ ΤΗΣ ΕΠΟΝ

3.1. Η συμμετοχή της ΕΠΟΝ στις μεγάλες κινητοποιήσεις του 1943 στην Αθήνα....	29
3.2. Η πολιτιστική δράση της ΕΠΟΝ.....	34
3.2. Η παρουσία των γυναικών στην ΕΠΟΝ.....	37
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	41
ΠΗΓΕΣ- ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	44

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ ΚΑΙ ΦΟΡΕΩΝ

- ΑΜΝ: Αντιδιακτατορικό Μέτωπο Νέων
ΕΑΜ: Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο
ΕΑΜΝ: Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο Νέων
ΕΔΕΣ: Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος
ΕΕΚ: Εθνικό Ενωτικό Κόμμα
ΕΛΑΣ: Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός
ΕΟΝ: Εθνική Οργάνωση Νεολαίας
ΕΟΠ: Εκπολιτιστικός Όμιλος Πανεπιστημίου
ΕΟΦ: Εκπολιτιστικός Όμιλος Φοιτητών
ΕΠΟΝ: Ενιαίας Πανελλαδική Οργάνωση Νέων
ΕΣΠΟ: Εθνικοσοσιαλιστική Πατριωτική Οργάνωση
ΙΤ: Ιερή Ταξιαρχία
ΚΚΕ: Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας
ΛΕΝ: Λαϊκή Επαναστατική Νεολαία
ΛΝ: Λεύτερη Νέα
ΟΕΔΕ: Οργάνωση Εθνικών Δυνάμεων Ελλάδος
ΟΚΝΕ: Ομοσπονδία Κομμουνιστικών Νεολαιών Ελλάδας
ΠΕΑΝ: Πανελλήνιος Ένωσις Αγωνιζομένων Νέων
ΣΔΝ: Σπουδάζουσα Δημοκρατική Νεολαία
ΣΕΠΕ: Σοσιαλιστική Επαναστατική Πρωτοπορία Ελλάδας
ΣΕΦ : Σύλλογος Επαρχιωτών Φοιτητών
ΣΣΔ: Στρατιά Σκλαβωμένων Νικητών
ΤΑΦ: Ταμείο Απόρων Φοιτητών
ΦΔΝ : Φιλελεύθερη Δημοκρατική Νεολαία
ΦΕΝ: Φιλική Εταιρεία Νέων
ΦΕΟΝ: Φιλειρηνική Ένωση Οργανώσεως Νέων

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νέων (ΕΠΟΝ) αποτελεί το αντικείμενο μελέτης της παρούσας ερευνητικής εργασίας. Ειδικότερα, στόχος της διπλωματικής διατριβής είναι να διερευνηθούν οι συνθήκες που οδήγησαν τους νέους να αναλάβουν αντιστασιακή δράση, η αναγκαιότητα συγκρότησης ευρύτερων αντιστασιακών σχημάτων και η εξέταση των διεργασιών που προηγήθηκαν της ίδρυσης της ΕΠΟΝ, η οποία δημιουργήθηκε τον Φεβρουάριο του 1943, ύστερα από μυστική σύσκεψη αντιπροσώπων μικρότερων νεανικών αντιστασιακών οργανώσεων. Επιπρόσθετα, παρουσιάζονται πτυχές της δράσης της, όπως η συμμετοχή της στις μεγάλες κινητοποιήσεις του 1943, το εκπολιτιστικό της έργο και η παρουσία των γυναικών σ' αυτήν, με σκοπό να αναδειχθεί η πολυμορφία της αλλά και τα ιδιαίτερα στοιχεία της, που επιτρέπουν την εξαγωγή του συμπεράσματος ότι η ίδρυση της ΕΠΟΝ αποτέλεσε σταθμό στην ιστορία του νεολαιίστικου κινήματος στην Ελλάδα. Η έρευνα αφορούσε στη μελέτη πρωτογενών πηγών - αρχειακό υλικό του Κεντρικού Συμβουλίου της οργάνωσης, προφορικές και γραπτές μαρτυρίες των πρωταγωνιστών των γεγονότων της εποχής- αλλά και δευτερογενούς βιβλιογραφίας, που σχετίζεται με τη δεκαετία του 1930 και την περίοδο της κατοχής και του πολέμου. Η επίδραση που είχε η ΕΠΟΝ στη ζωή των νέων, που υπήρξαν μέλη της και δραστηριοποιήθηκαν ποικιλότροπα στους κόλπους της, ήταν καθοριστική για τη συγκρότηση της προσωπικότητάς τους και της λειτουργίας τους ως πολιτικά όντα μέσα στις συνθήκες της κατοχής της χώρας από τις δυνάμεις του Άξονα. Η αλληλεγγύη, η συντροφικότητα, η ισότητα, η κοινωνική χειραφέτηση, η ισοτιμία των δύο φύλων και η ειρήνη ήταν μόνο μερικές από τις αξίες που ενέπνευσε η ΕΠΟΝ στους νέους και τις νέες. Κυρίως, όμως, ήταν η κατάφαση και η πίστη στη ζωή, που προέβαλε η ΕΠΟΝ, ως αντίθεση σε μια εποχή που καλλιεργούσε τον μισανθρωπισμό και στόχευε στη βιολογική, ψυχική και πνευματική αποσύνθεση της ανθρώπινης ύπαρξης.

Λέξεις- Κλειδιά: ΕΠΟΝ, αντίσταση, απελευθέρωση, όραμα, πολιτισμός, συλλογικότητα, γυναικεία χειραφέτηση.

ABSTRACT

This research work presents the Unified Panhellenic Youth Organization (EPON). Particularly, investigating the conditions that led young people to take resistance actions, the need to form resistance cores and citing the processes that precede the establishment of EPON in February of 1943 are the goals of this dissertation. The formation of EPON was the result of the unification of smaller youth resistance groups and was decided after a secret meeting. In addition, aspects of its action are presented, such as its participation in the big protests of 1943, its cultural work and the presence of women in it, in order to highlight its diversity and its special elements, which concludes that the establishment of EPON was a milestone in the history of the youth movement in Greece.

The research dealt with the study of primary sources, archival material of the organization's Central Council, oral and written testimonies of the protagonists of the events of that time - but also secondary bibliography, related to the 1930s and the period of occupation and war. Furthermore, being a member or having an active role in EPON had a big influence on young people's lives, forming their personality and their behavior as political beings during the country's occupation by the Axis power. Solidarity, camaraderie, equality, social emancipation, gender equality and peace were just some of the values that EPON inspired in young men and women.

However, positive thought and belief in life was above all the EPON's values, in contrast to an era where inhumanity was dominant, aiming for biological, mental and spiritual disintegration of human existence itself.

Keywords: EPON, resistance, liberation, vision, civilization, collectivism, woman emancipation.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο πόλεμος αποτελεί μια ακραία κατάσταση που μεταβάλλει τη ζωή των ανθρώπων προκαλώντας καταστροφές, δράματα, μεγάλες ανατροπές αλλά παράλληλα γεννά και ελπίδες για αλλαγές στις ανθρώπινες κοινωνίες. Στη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου, στην πλειονότητα των χωρών που ενεπλάκησαν σ' αυτόν, κυριάρχησαν δύο στοιχεία: η αντίσταση των πολιτών και η μαζική συμμετοχή της νεολαίας σ' αυτή. Η Ελλάδα στο νέο σκηνικό που διαμορφώθηκε τα πολεμικά χρόνια δεν αποτέλεσε εξαίρεση. Η κατοχή της χώρας από τις δυνάμεις του Άξονα, από τον Απρίλιο του 1941 μέχρι και τον Οκτώβριο του 1944, άγγιξε το σύνολο του πληθυσμού και άλλαξε τη ζωή του σε πολλά επίπεδα. Από το επίπεδο της καθημερινότητας, όπου η επιβίωση των ανθρώπων έγινε προβληματική, μέχρι το πολιτικό, το ιδεολογικό και το συναισθηματικό επίπεδο, όπου ανατράπηκαν πολλές βεβαιότητες του παρελθόντος.

Οι νέοι και οι νέες της εποχής έζησαν την εφηβική και νεανική τους ηλικία μέσα σε συνθήκες βίας, τρομοκρατίας, πείνας, θανάτου, περιορισμών και αποφάσισαν να αντιδράσουν δυναμικά, διεκδικώντας την πρώτη θέση στον εθνικό και πατριωτικό αγώνα. Σχετικά νωρίς άρχισαν να συσπειρώνονται σε μικρές αντιστασιακές ομάδες και στη συνέχεια σε ευρύτερα σχήματα, τις αντιστασιακές οργανώσεις νέων. Από αυτές τις οργανώσεις, που άλλες κινούνταν στον χώρο της Αριστεράς και άλλες στον αστικό πολιτικό χώρο, εκείνη που ξεχώρισε και πρώτευσε σε πολλά ήταν η Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νέων (ΕΠΟΝ), οργάνωση που ιδρύθηκε τον Φεβρουάριο του 1943 σε μυστική σύσκεψη αντιπροσώπων νεανικών οργανώσεων της εποχής. Γρήγορα επιβλήθηκε στον χώρο των αντιστασιακών οργανώσεων της νεολαίας, επιτυγχάνοντας να αριθμεί την επομένη της Απελευθέρωσης 600.000 μέλη.

Η ΕΠΟΝ υπήρξε η νεανική οργάνωση που πέτυχε να συνδέσει τον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα με τις καθημερινές ανάγκες του νέου ανθρώπου, βρίσκοντας τρόπο να απαντήσει στα ενδιαφέροντα των μαθητών, των εφήβων, των φοιτητών, των γυναικών, μετατρέποντας την ανησυχία σε πατριωτισμό και τον πατριωτισμό σε δίψα για ζωή και δημιουργία. Κατόρθωσε σε μεγάλο βαθμό να σπάσει τους φραγμούς που χώριζαν την κοινωνία των ενηλίκων, κερδίζοντας μια αυτονομία ως προς τη σχέση εξάρτησης από τις οργανώσεις αυτών. Μπόρεσε να αρθρώσει έναν δικό της λόγο, προσφέροντας ταυτόχρονα και ένα όραμα ζωής και φέρνοντας στο προσκήνιο όλα εκείνα που ένωναν τους νέους. Κατάφερε να φτιάξει ένα εκτεταμένο δίκτυο τοπικών οργανώσεων σ' όλη τη χώρα, στο οποίο συμμετείχαν νέοι άνθρωποι από διαφορετική γεωγραφική, πολιτική και

κοινωνική προέλευση. Επονίτες εντάχθηκαν στον Ελληνικό Λαϊκό Απελευθερωτικό Στρατό (ΕΛΑΣ), πολέμησαν στο αντάρτικο και πολλοί σκοτώθηκαν.

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται την ίδρυση της Ενιαίας Πανελλαδικής Οργάνωσης Νέων, με στόχο να παρουσιάσει τις συνθήκες μέσα στις οποίες αυτή δημιουργήθηκε, να επισημάνει τις πολιτικές και ιδεολογικές της καταβολές αλλά και να καταγράψει τις διεργασίες που προηγήθηκαν της ίδρυσης της οργάνωσης. Επιπρόσθετα, αναδεικνύονται πτυχές της πολύμορφης δράσης της ΕΠΟΝ, ώστε να καταδειχθούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της, που συνέβαλαν στην τόσο μαζική γεωγραφική και κοινωνική εξάπλωσή της σε ολόκληρη σχεδόν την ελληνική επικράτεια.

Συγκεκριμένα στο Α΄ κεφάλαιο ορίζεται και περιγράφεται το κίνημα της αντίστασης και οι μορφές που αυτό έλαβε. Στη συνέχεια η εργασία εστιάζει στο αντιστασιακό κίνημα των νέων και στη διαμόρφωση της αντιστασιακής τους συνείδησης με αναφορά στις πρώτες νεανικές οργανώσεις των προηγούμενων δεκαετιών, μεταξύ αυτών και η Εθνική Οργάνωση Νεολαίας (ΕΟΝ) της μεταξικής δικτατορίας, αλλά και στα πρώτα νεανικά αντιστασιακά σχήματα των αρχών της κατοχής στην Ελλάδα. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στην Ομοσπονδία Κομμουνιστικών Νεολαιών Ελλάδας (ΟΚΝΕ), στο Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο Νέων (ΕΑΜΝ) και τη Δεύτερη Νέα (ΔΝ), οργανώσεις - προγόνους της ΕΠΟΝ.

Το Β΄ κεφάλαιο εξετάζει την πορεία ίδρυσης της ΕΠΟΝ μέσα από τη μελέτη των κειμένων της Δεύτερης Συνδιάσκεψης της ΟΚΝΕ και της Διακήρυξης του ΕΑΜΝ για τη δημιουργία ενιαίας νεανικής αντιστασιακής οργάνωσης. Παρουσιάζονται και σχολιάζονται τα κείμενα, το «Ιδρυτικό» της ΕΠΟΝ και η «Διακήρυξη της Πανελλαδικής Ιδρυτικής Σύσκεψης της ΕΠΟΝ», με σκοπό να αναφερθούν οι οργανώσεις που συγκρότησαν την Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση, να επισημανθεί η γεωγραφική, πολιτική και κοινωνική βάση από την οποία ξεκίνησε η ΕΠΟΝ και να καταγραφούν οι εθνικοαπελευθερωτικοί και πολιτικοί της στόχοι σε συνδυασμό με το μεταπολεμικό όραμα που προέβλεπε αλλά και ο φιλειρηνικός της χαρακτήρας. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την αναφορά στο Καταστατικό της ΕΠΟΝ και στον «Δωδεκάλογο της Νεολαίας», δύο κείμενα όπου καταγράφονται οι ανησυχίες, οι ανάγκες, τα δικαιώματα της νέας γενιάς, το όραμα της για την μεταπολεμική Ελλάδα και τα μέσα που θεωρούσε η οργάνωση ότι έπρεπε να χρησιμοποιηθούν για την επίτευξη των στόχων της νεολαίας.

Στο Γ΄ κεφάλαιο της εργασίας μελετώνται πτυχές της δράσης της ΕΠΟΝ. Αρχικά περιγράφεται η συμμετοχή των επονιτών στις μεγάλες διαδηλώσεις της Αθήνας του 1943 ενώ, στη συνέχεια, παρουσιάζεται η προσπάθεια της ΕΠΟΝ να γεφυρώσει τον πόλεμο με τον πολιτισμό και να προσφέρει στους νέους ένα πεδίο έκφρασης της δημιουργικότητάς

τους. Ξεχωριστή ήταν η παρουσία των γυναικών στην οργάνωση, την οποία εξετάζω, θέλοντας να επισημάνω το εύρος και τη σημασία της, ιδιαίτερα για τις νέες γυναίκες.

Για τις ανάγκες της έρευνας στηρίχτηκα στο Αρχείο του Κεντρικού Συμβουλίου της ΕΠΟΝ, που απόκειται στα Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ) και αποτελεί τη βασικότερη γραπτή πηγή για την ιστορία της οργάνωσης.¹ Το αρχειακό αυτό υλικό, όταν άρχισε ο εμφύλιος πόλεμος, θάφτηκε στον κήπο μιας βίλας στην Εκάλη, που ανήκε στην οικογένεια Διαμαντόπουλου με κοινή απόφαση των μελών του Κ.Σ της ΕΠΟΝ, Αδάμ Μολυβδά, Σταύρου Κασιμάτη, Πέτρου Ανταίου και Φώκου Βέττα. Αφού έμεινε ενταφιασμένο πολλά χρόνια, ανασύρθηκε και φυλάχτηκε από τον ψυχίατρο και συλλέκτη, Αθανάσιο Χατζηδήμο. Το 1974 οι κληρονόμοι του Α. Χατζηδήμου το παρέδωσαν στον Πέτρο Ανταίο και Άγγελο Διαμαντόπουλο και έκτοτε αποτέλεσε τμήμα των αρχείων του ΚΚΕ εσωτερικού, παρέμεινε όμως στη διάθεση του Πέτρου Ανταίου, για να χρησιμοποιηθεί για τη συγγραφή της ιστορίας της ΕΠΟΝ. Τον Ιανουάριο του 1995 παραδόθηκε στα ΑΣΚΙ.

Το αρχείο περιλαμβάνει επιστολές και εκθέσεις δράσης των Συμβουλίων της ΕΠΟΝ προς το Κεντρικό Συμβούλιο, εφημερίδες, περιοδικές εκδόσεις, προκηρύξεις και υλικό για την ένοπλη δράση των μελών της ΕΠΟΝ. Τεκμήρια της ΕΠΟΝ, όπως επίσημα κείμενα, προκηρύξεις, αποφάσεις, δημοσιεύσεις έχουν δημοσιευτεί και στην έκδοση *Κείμενα Εθνικής Αντίστασης*. Επίσης για τη μελέτη της οργάνωσης αξιοποίησα γραπτές και προφορικές μαρτυρίες ανθρώπων που έδρασαν την περίοδο της κατοχής και υπήρξαν μέλη της ΕΠΟΝ, όπως η Φώφη Λαζάρου, η Μαρία Καρά, η Φανή Μανωλκίδου- Βέττα, η Δανάη Αντωνοπούλου-Ψιλοπούλου, ο Σπύρος Νοταράς, ο Λευτέρης Ελευθερίου. Πρόκειται για αναμνήσεις ανθρώπων που καταγράφηκαν αρκετά χρόνια αργότερα και, παρά την υποκειμενικότητα, παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, γιατί δείχνουν τι διασώζει η μνήμη μετά από χρόνια και πώς ερμηνεύουν οι πρωταγωνιστές τα γεγονότα που έζησαν. Για τις προφορικές μαρτυρίες παρακολούθησα από το Αρχείο της ΕΡΤ τη σειρά ντοκιμαντέρ με θέμα « Η Εθνική Αντίσταση στην Ελλάδα την περίοδο 1941-1944».

Σε επίπεδο βιβλιογραφίας βιβλίο αναφοράς αποτέλεσε το τρίτομο έργο του Πέτρου Ανταίου, *Συμβολή στην ιστορία της ΕΠΟΝ*, που διέσωσε ένα τεράστιο όγκο πληροφοριών σχετικά με την ΕΠΟΝ αλλά, επιπλέον, καταγράφει και προσωπικές εκτιμήσεις του συγγραφέα, που είχε ζήσει από κοντά την οργάνωση. Στο βιβλίο δημοσιεύονται και αρκετά έγγραφα του Αρχείου του Κεντρικού Συμβουλίου της ΕΠΟΝ. Πολύτιμος οδηγός και βοήθημα στην έρευνα και μελέτη του θέματος της παρούσας εργασίας υπήρξε η μονογραφία της Οντέτ Βαρών - Βασάρ, *Η ενηλικίωση μιας γενιάς. Νέοι και Νέες στην Κατοχή και στην*

¹ Πλήρης παρουσίαση του περιεχομένου του Αρχείου αποτελεί το: Δημήτρης Δημητρόπουλος- Ευδοκία Ολυμπίτου, *Αρχείο του ΚΣ της ΕΠΟΝ*, ΙΑΕΝ-ΕΙΕ/ ΚΝΕ, Αθήνα 2000, σ. 30-63.

Αντίσταση. Πρόκειται για διδακτορική διατριβή που στη συνέχεια έτυχε παραιτέρω επεξεργασίας και εμπλουτίστηκε και με άλλο υλικό. Η συγγραφέας ασχολείται διεξοδικά με τις νεανικές αντιστασιακές οργανώσεις την περίοδο της κατοχής, ερευνώντας τις πολιτικές και ιδεολογικές τους συνιστώσες, καταγράφοντας τη δραστηριότητα τους, εξετάζοντας τις μεταξύ τους σχέσεις και την εξάπλωσή τους. Η ιστορικός αφιερώνει μεγάλο μέρος της έρευνάς της στην ΕΠΟΝ και επιχειρεί μέσα από την μελέτη της οργάνωσης να εξηγήσει τους λόγους της επικράτησής της στον χώρο των νεανικών αντιστασιακών οργανώσεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄: Η ΠΟΡΕΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΚΝΕ ΣΤΗΝ ΕΠΟΝ

1.1. Η έννοια της αντίστασης

Η κατάληψη της Ελλάδας από τις δυνάμεις του Άξονα και η στρατιωτικού, πολιτικού και πολιτισμικού χαρακτήρα κατοχή που ακολούθησε, υπήρξε η αφετηρία για έναν πολιτικό μετασχηματισμό της ελληνικής κοινωνίας, ο οποίος εκφράστηκε μέσα από το αντιστασιακό κίνημα της περιόδου 1941-1944. Η βούληση για αντίσταση υπήρξε το χαρακτηριστικό της γενιάς του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και την ώρα που στα πεδία των μαχών συγκρούονταν οι τακτικοί στρατοί, χιλιάδες άνθρωποι σ' ολόκληρη την Ευρώπη διεξήγαγαν έναν άλλο παράλληλο πόλεμο απέναντι στις δυνάμεις κατοχής και τους συνεργάτες τους.

Η αντίσταση, ανεξάρτητα από τον χρόνο διεξαγωγής της – το φαινόμενο εντάθηκε, κυρίως, μετά το 1943- τις μορφές που πήρε σε κάθε χώρα και τη μαζικότητά της, υπήρξε μια σημαντική παράμετρος του πολέμου σε πολιτικό, κοινωνικό, ηθικό και στρατιωτικό επίπεδο με υψηλό, βέβαια, τίμημα.² Η λέξη αντίσταση από την εποχή της χιτλερικής κατοχής και μετά έγινε όρος, απέκτησε ιστορικό περιεχόμενο, γραφόταν πλέον με κεφαλαίο και σήμαινε την αντιφασιστική δράση εναντίον των δυνάμεων του Άξονα την περίοδο 1941-1945 (Resistance στα γαλλικά και Resistanza στα ιταλικά).³ Στην Ελλάδα η ιστορία του όρου «Αντίσταση» παρουσιάζει ιδιαιτερότητες που σχετίζονται με τον εμφύλιο πόλεμο των χρόνων 1946-1949, τις πολιτικές διαμάχες και τις επιβεβλημένες μεταπολεμικές αναγνώσεις.⁴

² Εμμανουήλ Α. Αυγερίδης, *Ιστορικοποιώντας το βίωμα. Από την ελληνική Αντίσταση στην ιστορία της (1945-1967)* (Διδακτορική Διατριβή), Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, ΕΚΠΑ, Αθήνα 2019, σ. 28-30. Διαθέσιμο από: Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών

³ Οντέτ Βασάρ-Βαρόν, *Η ενηλικίωση μιας γενιάς. Νέοι και Νέες στην κατοχή και στην Αντίσταση*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2009, σ. 53-54.

⁴ Πολυμέρης Βόγλης, «Η δεκαετία του 1940 ως παρελθόν: μνήμη, μαρτυρία, ταυτότητα», *Τα Ιστορικά*, τόμος 25, τεύχος 47, 2007, σ. 437-456, σ. 439

Είναι χαρακτηριστικό ότι ο όρος «Αντίσταση» δε χρησιμοποιήθηκε από τους φορείς της στα χρόνια της κατοχής, καθώς, όπως προκύπτει από τα γραπτά τεκμήρια της εποχής (προκηρύξεις, παράνομος τύπος), στο μυαλό και στα χείλη των αντιστασιακών όλου του πολιτικού φάσματος κυριαρχούσαν οι λέξεις «αγónας», «εθνικοαπελευθερωτικός», «ξεσκλάβωμα», «πάλη ενάντια στους κατακτητές».⁵ Μετά το τέλος του εμφυλίου πολέμου, το 1949 και τη νίκη της δεξιάς παράταξης με τον νόμο 971/1949 «Περί απονομής ηθικών αμοιβών εις τας εθνικάς αντάρτικας ομάδας και εθνικάς οργανώσεις εσωτερικής αντιστάσεως»⁶ αναγνωρίστηκε θεσμικά η «εθνικόφρονα αντίσταση» και καθιερώθηκε ο όρος με την προσθήκη του επιθέτου «Εθνική» στον διεθνή όρο Resistance.

Ο νόμος αυτός κατηγοριοποιούσε τις αντιστασιακές οργανώσεις σε «Εθνικές Αντάρτικες Ομάδες», «Εθνικές οργανώσεις πληροφοριών και Δολιοφθοράς» και «Εθνικές Οργανώσεις Εσωτερικού» αποκλείοντας ουσιαστικά το ΕΑΜ, την πολυπληθέστερη αντιστασιακή οργάνωση της κατοχής από την αναγνώριση της συμμετοχής της στην «εθνική» πατριωτική δράση εναντίον των δυνάμεων κατοχής. Στόχος όλων των μετεμφυλιακών κυβερνήσεων στην Ελλάδα μέχρι το 1974 υπήρξε η αποϊδεολογικοποίηση της Αντίστασης, η αποκάθαρση από κάθε στοιχείο που θα μπορούσε να την χαρακτηρίσει και ως ένα κοινωνικό κίνημα στο οποίο συμμετείχαν άνθρωποι ποικίλων ιδεολογικών τοποθετήσεων με πρωταγωνιστικό ρόλο αυτόν της Αριστεράς.⁷

Η θεσμική και ηθική αποκατάσταση της εαμικής Αντίστασης έγινε πραγματικότητα το 1982, όταν εγκρίθηκε από τη Βουλή των Ελλήνων το νομοσχέδιο της πρώτης κυβέρνησης του Ανδρέα Παπανδρέου «Για την αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης του Ελληνικού Λαού εναντίον των στρατευμάτων κατοχής 1941-1944»⁸. Στο νομοσχέδιο καθιερώθηκε επίσημα το επίθετο «Εθνική» να συνοδεύει τον όρο «Αντίσταση», επισημαίνοντας ότι φορέας αυτής υπήρξε εν γένει ο «ελληνικός λαός», ενσωματώνοντας μ' αυτόν τον τρόπο όλες τις αντιστασιακές οργανώσεις.⁹

Για να γίνει κατανοητό τα αντιστασιακό κίνημα που αναπτύχθηκε στον ελληνικό χώρο στα χρόνια της κατοχής χρειάζεται να αναλυθούν οι αλληλεπιδράσεις των νέων δεδομένων που δημιούργησε η στρατιωτική κατοχή με τα «κληροδοτήματα» που άφησε ο

⁵ Ιάσωνας Χανδρινός, «Εθνική Αντίσταση: Ιστορικές, πολιτικές και θεσμικές εννοιολογήσεις από το 1941 στο σήμερα», στο Κ.Γαρδίκας, Α.Μ Δρουμπούκη, κ.α (επιμ) στο: *Η μακρά σκιά της δεκαετίας του '40. Πόλεμος-Κατοχή-Αντίσταση-Εμφύλιος*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2015, σ. 199- 205.

⁶ ΦΕΚ, αρ.106, 29/04/1949

⁷ Ευάγγελος Ψαράς, «Β' Παγκόσμιος Πόλεμος και Εθνική Μνήμη», 2017, σ. 8-9
<https://bit.ly/3z3JreD>
(ανάκτηση: 2 Φεβρουαρίου 2022).

⁸ ΦΕΚ.Α/115/20.9.1982 «Για την αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης του Ελληνικού Λαού εναντίον των στρατευμάτων κατοχής 1941-1944», από Ιάσωνας Χανδρινός, ό.π. σ. 207.

⁹ Βασάρ-Βαρών, ό.π., σ. 55.

προπολεμικός πολιτικός κόσμος. Η συνθηκολόγηση του ελληνικού στρατού μετά την κήρυξη του πολέμου από τη Γερμανία, βιώθηκε από τους Έλληνες ως μια άδικη ήττα, μετά τις νικηφόρες μάχες τους εναντίον των Ιταλών. Επιπρόσθετα, η αναχώρηση της πολιτικής ηγεσίας στο εξωτερικό καλλιέργησε το αίσθημα της εγκατάλειψης στον ελληνικό λαό σε συνδυασμό και με την αδυναμία των πολιτικών προσωπικοτήτων του αστικού κόσμου να διαχειριστούν τα προβλήματα που είχαν αναδυθεί, λόγω των έκτακτων συνθηκών της τριπλής κατοχής.¹⁰

Το πολιτικό κενό και το αίσθημα εγκατάλειψης εντάθηκαν με τον λιμό του χειμώνα του 1941-42 στην Αθήνα και τον συνακόλουθο θάνατο χιλιάδων κατοίκων της, γεγονότα που ενεργοποίησαν διαδικασίες αντίστασης σε επίπεδο, αρχικά, πρακτικό παρά ιδεολογικό. Μπροστά στην ανικανότητα της κεντρικής διοίκησης να ικανοποιήσει τις επισιτιστικές ανάγκες της πρωτεύουσας, οι Αθηναίοι αυτενεργώντας ανέπτυξαν παράνομα δίκτυα προμήθειας τροφίμων με τις μεμονωμένες προσπάθειες να λαμβάνουν σιγά σιγά συλλογική μορφή.¹¹ Η συλλογικότητα υπήρξε ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της αντιστασιακής βούλησης με τις μικρές άτυπες ομάδες που σχηματίστηκαν αρχικά να διευρύνονται και να δημιουργούν στη συνέχεια μεγαλύτερα σχήματα, τις αντιστασιακές οργανώσεις.¹²

Η αντίσταση έλαβε ουσιαστικά δύο μορφές, πέρα από την αρχική αυθόρμητη αντίσταση: τη στρατιωτική ή ένοπλη αντίσταση και την αστική αντίσταση ή αντίσταση των πολιτών, χωρίς η δεύτερη να αποκλείει και την ένοπλη δράση, καθώς οργανώσεις που δραστηριοποιήθηκαν, κυρίως, στην Αθήνα παρουσίασαν και αυτή την πτυχή αντίστασης. Η αντίσταση στις πόλεις περιελάμβανε απεργίες, διαδηλώσεις, συνθήματα στους τοίχους, συσσίτια, προκηρύξεις, νυχτερινές εξόδους με χωνιά (αυτοσχέδιους τηλεβόες) και οποιαδήποτε άλλη εκδήλωση περισσότερο ή λιγότερο μαζική.¹³

Σταδιακά ο χαρακτήρας της αντίστασης μεταβαλλόταν και από αντιγερμανικός και πατριωτικός που ήταν στην πρώτη του φάση, την ανοργάνωτη, έγινε αντιφασιστικός, καθώς πλέον οι αντιστασιακές δράσεις στρέφονταν εναντίον του πολιτικού συστήματος, του φασιστικού. Η αντίσταση απέκτησε πολιτικό περιεχόμενο, το οποίο πλουτίστηκε με ένα μεταπολεμικό όραμα.¹⁴ Το αντιστασιακό κίνημα, λοιπόν, υπήρξε ένα κοινωνικό φαινόμενο που εξέφρασε τόσο το πατριωτικό αίσθημα, όσο και το αίτημα για αλλαγή του πολιτικού σκηνικού και αποφυγή επαναφοράς στο προπολεμικό πολιτικοκοινωνικό καθεστώς.

¹⁰ Μενέλαος Χαραλαμπίδης, «Πτυχές της εμφύλιας σύγκρουσης στην κατοχική Αθήνα», Βασιλίας Δαλκαβούκις, Ελένη Πασχαλούδη, Ηλίας Σκουλιδάς(επιμ.) στο: *Αφηγήσεις για τη δεκαετία του 1940. Από το λόγο του κατοχικού κράτους στη μετανεωτερική ιστοριογραφία, (συλλογικό)*, εκδόσεις Επίκεντρο, Φεβρουάριος 2012, σ. 109-111.

¹¹ Στο ίδιο.

¹² Βασάρ-Βαρών, ό.π., σ. 59.

¹³ Στο ίδιο, σ. 59-60.

¹⁴ Στο ίδιο.

Επρόκειτο για έναν διττό χαρακτήρα που αποτυπωνόταν στις ιδρυτικές διακηρύξεις των αντιστασιακών οργανώσεων, οι οποίες αντικατέστησαν τα κόμματα και έγιναν φορείς πολιτικής εκπροσώπησης εκφράζοντας μια νέα κοινωνική δυναμική. Πρωταγωνιστές στις αντιστασιακές οργανώσεις έγιναν κοινωνικά στρώματα που προπολεμικά είχαν τον ρόλο του «κομπάρσου», όπως οι εργάτες, οι γυναίκες, η νεολαία. Η πολιτικοποίηση της αντίστασης και η έκφραση της νέας κοινωνικής δυναμικής έγιναν πραγματικότητα μέσα από τους κόλπους του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου (ΕΑΜ), που ιδρύθηκε τον Σεπτέμβριο του 1941 και υπήρξε η μαζικότερη αντιστασιακή οργάνωση στα χρόνια της κατοχής στην Ελλάδα.¹⁵

1.2. Η στράτευση των νέων στην αντίσταση

Το αντιστασιακό κίνημα των νέων στην Ελλάδα αποτελεί πτυχή του συνολικού αντιστασιακού κινήματος στην κατοχή με τα χαρακτηριστικά, βέβαια, που προσιδιάζουν στην ηλικιακή ομάδα που ήταν φορέας του. Η συμμετοχή των νέων σε αντιστασιακές, αρχικά, πράξεις στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη μέσα από το φοιτητικό κίνημα και η στράτευση, στη συνέχεια, σε αντιστασιακές οργανώσεις υπήρξε μαζική και στάθηκε η απόληξη μιας διαδρομής που είχε ξεκινήσει νωρίτερα.¹⁶

Οι πρώτες νεανικές οργανώσεις εμφανίστηκαν στον ελληνικό χώρο στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Συγκεκριμένα το 1910 ιδρύθηκε το Σώμα των Προσκόπων που αποτέλεσε την πολυπληθέστερη νεανική οργάνωση του Μεσοπολέμου και το 1936 αριθμούσε γύρω στα 16.600 μέλη.¹⁷ Μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο συγκροτήθηκαν φασιστικές νεανικές οργανώσεις που έδωσαν στη νεολαιίστικη οργάνωση κυριαρχική θέση και ολοκληρωτικό χαρακτήρα. Το 1922 οργανώθηκε στη Θεσσαλονίκη το ιδρυτικό συνέδριο της Ομοσπονδίας Κομμουνιστικών Νεολαιών Ελλάδας (ΟΚΝΕ), της νεολαίας του ΚΚΕ, που υπήρξε η πιο γνωστή πολιτική οργάνωση νέων.¹⁸

Η δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά, της 4^{ης} Αυγούστου 1936, διέλυσε όλες τις νεολαιίστικες οργανώσεις και στις 26 Νοεμβρίου του ίδιου έτους ιδρύθηκε η Εθνική Οργάνωση Νεολαίας (ΕΟΝ), που ήταν άμεσα εξαρτώμενη από το καθεστώς.¹⁹ Σκοποί της

¹⁵ Μενέλαος Χαραλαμπίδης, ό.π., σ. 111-112.

¹⁶ Οντέτ Βασάρ-Βαρόν, «Αντιστασιακές οργανώσεις νέων 1941-1944. Από το ατομικό στο συλλογικό», *περ. Μνήμων*, τόμ. 14^{ος}, Αθήνα 1922, σ. 115-116.

¹⁷ Αντώνης Λιάκος, *Η εμφάνιση των νεανικών οργανώσεων. Το παράδειγμα της Θεσσαλονίκης*, Εκδόσεις Λωτός, Ιούλιος 1985, σ. 17, 18, 28.

¹⁸ Στο ίδιο, σ. 12, 34-37.

¹⁹ Βασάρ-Βαρόν, *Η ενηλικίωση μιας γενιάς...*, σ. 61-62.

οργάνωσης, σύμφωνα με τον ιδρυτικό νόμο, ήταν η «εθνική και ηθική διαπαιδαγώγηση της νεολαίας»: «η επωφελής διάθεση του ελευθέρου από της εργασίας ή των σπουδών χρόνου των νέων, προς προαγωγήν της σωματικής και πνευματικής καταστάσεως αυτών, ανάπτυξιν του Εθνικού φρονήματος και της πίστεως προς την θρησκείαν, δημιουργία πνεύματος συνεργασίας και κοινωνικής αλληλεγγύης, και έγκαιρον επαγγελματικόν προσανατολισμόν εκάστου, αναλόγως προς τας φυσικάς ιδιότητας αυτού».²⁰

Αν και ο αριθμός των μελών της ΕΟΝ το 1940 έφτασε το 1.200.000, η συμμετοχή των νέων σ' αυτήν δεν ήταν προϊόν εθελούσιας εγγραφής αλλά από το 1938 έγινε υποχρωτική.²¹ Τα θέματα που προβάλλονταν και στα οποία γινόταν κατήχηση ήταν ο αντικομμουνισμός, η προβολή της αξίας της οικογένειας και της θρησκείας, η επιστροφή στις προγονικές αξίες, ο στείρος εθνικισμός, η έμφαση στο σώμα και την άθληση. Το καθεστώς προσπαθούσε να προσελκύσει τους νέους στους κόλπους της ΕΟΝ, προσφέροντας προνόμια και ευκολίες, όπως εκπτώσεις στις συγκοινωνίες, εισιτήρια για κινηματογράφο, διορισμούς.²²

Η ΕΟΝ έπαψε να υπάρχει τον Απρίλιο του 1941, οπότε και έσβησε αθόρυβα, μετά την είσοδο των γερμανικών στρατευμάτων στην Ελλάδα, χωρίς να επιτελέσει τον σκοπό για τον οποίο την προόριζε ο Ιωάννης Μεταξάς.²³ Παρά το γεγονός ότι η πλειονότητα των νέων είχε βιώσει την εμπειρία της συμμετοχής στην οργάνωση, η εμπειρία αυτή δεν άφησε τα σημάδια της στην ψυχή της νεολαίας. Η ένταξη και η στράτευση των νέων ανθρώπων στις αντιστασιακές οργανώσεις της κατοχής ήταν ένα βίωμα που καμία σχέση δεν είχε με την ένταξη στην ΕΟΝ.²⁴

Όταν ξεκίνησε η κατοχή στην Ελλάδα το 1941, οι νέοι βρέθηκαν αντιμέτωποι με μια νέα πραγματικότητα, απέναντι στην οποία η πλειονότητα αυτών αποφάσισε να αντιδράσει με την ένταξη στην Αντίσταση. Η αντίσταση ξεκίνησε με τη μάχη για επιβίωση και απλώθηκε σε κάθε τομέα της καθημερινότητας αποκτώντας καθολικό χαρακτήρα. Παράλληλα με τη διάθεση για απελευθέρωση της χώρας, η συμμετοχή των νέων στο αντιστασιακό κίνημα τους προσέφερε τη δυνατότητα να ονειρευτούν έναν διαφορετικό

²⁰ ΦΕΚ, τεύχος Α', αρ. 499 (10 Νοεμβρίου 1936) σσ. 2666-2667 (Α.Ν. «περί συστάσεως Εθνικής Οργανώσεως της Νεολαίας»), από Σπυρίδων Γ. Πλουμίδης, *Το καθεστώς Ιωάννη Μεταξά (1936-1941)*, Εκδόσεις Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2016, σ. 9.

²¹ Σπυρίδων Γ. Πλουμίδης, *Το καθεστώς Ιωάννη Μεταξά (1936-1941)*, Εκδόσεις Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2016, σ. 10-11.

²² Βαγγέλης Αγγελής, «Εθνική Οργάνωση Νεολαίας (ΕΟΝ) 1936-1940», Κατερίνα Παπακωνσταντίνου (επιμ.), στο: *Η δικτατορία του Μεταξά. Νεολαία, ιδεολογία, αισθητική. (συλλογικό)*, Ελευθεροτυπία, περιοδικό Ιστορικά, Αθήνα, 2010, σ. 39-68.

²³ Στο ίδιο.

²⁴ Βαρών-Βασάρ, *Η ενηλικίωση μιας γενιάς...*, σ. 62-69.

μεταπολεμικό κόσμο, να οραματιστούν μια άλλη κοινωνία και να συγκροτήσουν νέα ιδεολογικά σχήματα, αμφισβητώντας παγιωμένες αντιλήψεις και νοοτροπίες.²⁵

Η συμμετοχή των νέων στις αντιστασιακές οργανώσεις ήταν εθελοντική και μυστική, αποτελώντας μια απελευθερωτική διαδικασία για τους ίδιους, μια ιδιωτική πρωτοβουλία, που τις περισσότερες φορές την έκρυβαν και από την ίδια τους την οικογένειά. Σε αντίθεση με την εμπειρία της συμμετοχής στην ΕΟΝ, που για τους πιο πολλούς νέους ήταν υποχρεωτική, η ένταξή τους στην Αντίσταση στα χρόνια της κατοχής ήταν μια ατομική απόφαση, που επέσυρε μεν πολλούς κινδύνους αλλά αποτελούσε τη μόνη διέξοδο ελπίδας απέναντι σε ένα καθεστώς που απειλούσε τη βιολογική, ψυχολογική και πνευματική τους υπόσταση.²⁶

Οι νέοι που συμμετείχαν στις αντιστασιακές οργανώσεις απέκτησαν σταδιακά την «αντιστασιακή συνείδηση». Ενηλικιώθηκαν μέσα σ' αυτές, ωρίμασαν και συνειδητοποίησαν τον πολιτικό και ιστορικό τους ρόλο, την ανάγκη να συσπειρωθούν και να δράσουν συλλογικά. Επέλεξαν να υιοθετήσουν μια ενεργητική στάση απέναντι στην κατοχή, τη στάση του ελεύθερου ανθρώπου που αντιδρά και εναντιώνεται σε κάθε μορφή καταπίεσης. Πολιτικοποιήθηκαν και μετατράπηκαν σε ένα συλλογικό υποκείμενο.²⁷ Ο κοινωνικός χαρακτήρας του αντιστασιακού αγώνα υπήρξε, άλλωστε, και μία από τις βασικές του παραμέτρους, καθώς η αντίσταση ήταν συνάμα ένα εθνικό και κοινωνικό-πολιτικό φαινόμενο.²⁸

Η πολιτική και ιδεολογική φυσιогνωμία των αντιστασιακών οργανώσεων των νέων ήταν πλουραλιστική και κάλυπτε ένα ευρύ φάσμα από την Κεντροδεξιά έως το φιλελεύθερο Κέντρο και την Αριστερά. Κάποιες απ' αυτές είχαν την πολιτική τους αφετηρία στον χώρο που καταλάμβαναν τα κεντρώα κόμματα πριν την κατοχή και άλλες - οι μεγαλύτερες - στον πολιτικό χώρο της Αριστεράς. Υπήρξαν στελέχη των πρώτων οργανώσεων που είχαν θητεύσει παλιότερα σε πολιτικές νεολαίες αλλά για το μεγαλύτερο τμήμα της νεολαίας η στράτευση σε μια αντιστασιακή οργάνωση ήταν η πρώτη στράτευση σε οποιονδήποτε φορέα.²⁹

1.3. Οι οργανώσεις της νεολαίας τη δεκαετία του 1930

²⁵ Οντέτ Βαρών-Βασάρ, «Αντιστασιακές οργανώσεις νέων (1941-1944). Από το ατομικό στο συλλογικό», *Μνήμων*, τόμ. 14, Αθήνα 1992, σ. 115-118.

²⁶ Στο ίδιο, σ. 118-119.

²⁷ Βαρών-Βασάρ, *Η ενηλικίωση μιας γενιάς...*, σ. 71-76.

²⁸ Νίκος Σβορώνος, «Η 28^η Οκτωβρίου 1940», Ανάλεκτα νεοελληνικής ιστορίας και ιστοριογραφίας, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1987, γ' έκδοση., σ. 330 από: Βαρών-Βασάρ, *Η ενηλικίωση μιας γενιάς...*, σ. 73.

²⁹ Βαρών-Βασάρ, *Η ενηλικίωση μιας γενιάς...*, σ. 71.

Η πρωτοβουλία για τη δημιουργία μιας ανοιχτής και ενιαίας αντιστασιακής οργάνωσης της νεολαίας στην Κατοχή ανήκει στην Ομοσπονδία Κομμουνιστικών Νεολαιών Ελλάδας (ΟΚΝΕ). Η ΟΚΝΕ ιδρύθηκε στη Θεσσαλονίκη, τον Δεκέμβριο του 1922 και, σύμφωνα με απόφαση του Συνεδρίου της, αποτελούσε τμήμα του κόμματος του ΚΚΕ, δρώντας μέσα στα πλαίσια του προγράμματος και της πολιτικής του. Προσχώρησε αμέσως στην Κομμουνιστική Διεθνή Νέων, η οποία είχε ιδρυθεί από τον Νοέμβριο του 1919. Η δημιουργία της ΟΚΝΕ υπήρξε σημαντικός σταθμός στην ιστορία του νεολαιίστικου επαναστατικού κινήματος στην Ελλάδα. Η κομμουνιστική Νεολαία δρούσε σε όλα τα μέτωπα πάλης της νέας γενιάς και σε όλους τους χώρους που, γενικά, δραστηριοποιούνταν οι νέοι.³⁰

Τον Ιούλιο-Αύγουστο του 1935 στο 7^ο Συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς και της Διεθνούς Νέων με βάση τις νέες συνθήκες που είχαν διαμορφωθεί, μετά την οικονομική κρίση του καπιταλισμού των ετών 1929-1932 και την άνοδο του φασισμού στην Ευρώπη, αποφασίστηκε να χαραχτεί μια νέα γραμμή δράσης των κομμουνιστικών κομμάτων, η οποία συνίστατο στο άνοιγμα του κομμουνιστικού κινήματος σε ευρύτερες μάζες πολιτών, με σκοπό τη δημιουργία ενός αντιφασιστικού μετώπου. Στο 6^ο Συνέδριο του ΚΚΕ, το τελευταίο δεκαήμερο του Δεκεμβρίου του 1935, συζητήθηκε μεταξύ άλλων το ζήτημα προσαρμογής της δράσης της ΟΚΝΕ στις αποφάσεις της Κομμουνιστικής Διεθνούς και επισημάνθηκε η ανάγκη η νεολαία του Κομμουνιστικού κόμματος να αγκαλιάσει και να διαπαιδαγωγήσει πλατειές μάζες των νέων με τη δημιουργία μιας μεγάλης αντιφασιστικής οργάνωσης.³¹

Η απόφαση ανέφερε χαρακτηριστικά: «Στις συνθήκες της Ελλάδας με το δυνατό δημοκρατικό-αντιφασιστικό κίνημα, επιβάλλεται η δημιουργία μιας ενιαίας, πλατιάς αντιφασιστικής οργάνωσης των νέων που θα περιλαμβάνει όχι μόνο τους νέους κομμουνιστές αλλά και όλους τους νέους που μισούν την αντίδραση, τον φασισμό και θέλουν την πρόοδο, τη λευτεριά, την ειρήνη»[...] «Για να ανταποκριθεί στον σκοπό της η ενιαία οργάνωση της νέας γενιάς χρειάζεται: α) η δημιουργία και η λειτουργία της να βασίζεται στην πλατειά δημοκρατία, στην ελευθερία σκέψης και στο σεβασμό των ιδεολογικών και θρησκευτικών πεποιθήσεων [...] β) η ενιαία οργάνωση όντας ανεξάρτητη από τα κόμματα, πρέπει να δέχεται στις γραμμές της όλους τους νέους και τις νέες χωρίς διάκριση για τα πολιτικά τους φρονήματα και ιδεολογικές και θρησκευτικές πεποιθήσεις».³²

³⁰ Αύρα Παρτσαλίδου, *Αναμνήσεις από τη ζωή στην ΟΚΝΕ*, έκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1983, σ. 30-35.

³¹ Χρήστος Τσιντζιλώνης, *ΟΚΝΕ 1922-1943. Λενινιστικό, μαχητικό σχολείο των νέων*, εκδ. Σύγχρονη Εποχή-Οδηγητής, Αθήνα 1979, σ. 204-208.

³² Το ΚΚΕ. Επίσημα Κείμενα 1934-1940, τόμος Δ', σ. 298.

Το παραπάνω κείμενο προανήγγειλε σε αρκετά σημεία το όραμα, που στα χρόνια της κατοχής έγινε πραγματικότητα με την ίδρυση της ΕΠΟΝ, της μαζικότερης αντιστασιακής οργάνωσης νέων, καθώς έθετε το πλαίσιο, το οποίο η ΟΚΝΕ εφάρμοσε το 1943, για να προχωρήσει στην ίδρυσή της Ενιαίας Πανελλαδικής Οργάνωσης Νεολαίας.³³ Στις αρχές του 1936 οι προσπάθειες της ΟΚΝΕ για συνεργασία στην πράξη με νέους διαφορετικών ιδεολογικών τοποθετήσεων σημείωσαν επιτυχία με τη δημιουργία της Φιλειρηνικής Ένωσης Οργανώσεως Νέων (ΦΕΟΝ). Επρόκειτο για σύμπραξη με πολιτικές νεολαίες άλλων κομμάτων στη βάση μιας αντιφασιστικής και αντιπολεμικής στάσης.³⁴ Τη ΦΕΟΝ έθεσε εκτός νόμου και διέλυσε η δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά.³⁵

Όταν η δικτατορία του Μεταξά διέλυσε τις νόμιμες οργανώσεις και ενώσεις νέων, η ΟΚΝΕ αγωνίστηκε για την ενότητα της δράσης αντιφασιστικών δυνάμεων σε συνθήκες παρανομίας και τον Φεβρουάριο του 1937 πρωτοστάτησε στη δημιουργία του Αντιδικτατορικού Μετώπου Νέων (ΑΜΝ), προδρομικής οργάνωσης, σε άλλες συνθήκες, του ΕΑΜ των Νέων.³⁶ Στο Αντιδικτατορικό Μέτωπο Νέων συνεργάστηκαν για πρώτη φορά αστικές πολιτικές νεολαίες με την κομμουνιστική νεολαία και, καθώς η πρωτοβουλία προερχόταν από την ΟΚΝΕ, παρατηρήθηκε ένα είδος πρωτοκαθεδρίας αυτής.

Η πρωτοκαθεδρία των αριστερών δυνάμεων στη νεολαία θα συνεχιστεί τόσο στη διάρκεια της κατοχής - η ΕΠΟΝ αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα - όσο και μεταπολεμικά, μέχρι και τη δεκαετία του 1970.³⁷ Μεταξύ των δράσεων του ΑΜΝ ήταν και η έκδοση εντύπων, όπως η δακτυλογραφημένη εφημερίδα «Ελευθερία» από το 1937 και αργότερα, το 1938, έντυπη η «Φλόγα» που τυπωνόταν στο παράνομο τυπογραφείο της ΟΚΝΕ. Επίσης, εγκαινίασε τη μετατροπή των εθνικών επετείων σε διαδηλώσεις πολιτικής διαμαρτυρίας, μια πρακτική που ακολουθήθηκε και στα χρόνια της κατοχής και της αντιστασιακής δράσης.³⁸

Η δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά κινήγησε την ΟΚΝΕ, η οποία κυριολεκτικά διαλύθηκε. Πολλά στελέχη της συνελήφθησαν και φυλακίστηκαν και ο γραμματέας της, Χρήστος Μαλτέζος δολοφονήθηκε τον Νοέμβριο του 1938 στις φυλακές της Κέρκυρας, όπου βρισκόταν κρατούμενος. Η ΟΚΝΕ οργανωτικά αποδυναμώθηκε κατά τη διάρκεια του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου. Αυτή, όμως, η πρώτη προσπάθεια της κομμουνιστικής νεολαίας να εγκαταλείψει την εσωστρέφεια και να συνεργαστεί με νέους διαφορετικών

³³ Βαρών-Βασάρ, *Η ενηλικίωση μιας γενιάς...*, σ. 239.

³⁴ Χρήστος Τσιντζιλώνης, *ό.π.*, σ. 218.

³⁵ Βαρών-Βασάρ, *Η ενηλικίωση μιας γενιάς...*, σ. 241.

³⁶ Πέτρος Ανταίος, *Συμβολή στην ιστορία της ΕΠΟΝ*, τόμος ΑΙ, εκδόσεις Θ. Καστανιώτη, Αθήνα 1977, σ. 74-76.

³⁷ Βαρών-Βασάρ, *Η ενηλικίωση μιας γενιάς...*, σ. 241-243.

³⁸ Σταύρος Ζορμπαλάς, *ΕΠΟΝ. Τραγουδούσαν και πολεμούσαν για την λευτεριά*, εκδ. Δελφίνι, Αθήνα 1993, σ. 18-19.

πολιτικών αποχρώσεων με σκοπό τη δημιουργία μιας ενιαίας, αντιφασιστικής οργάνωσης απέδωσε καρπούς την περίοδο της κατοχής και αξιοποιήθηκε αργότερα από την ΕΠΟΝ.³⁹

1.4. Οι πρώτες αντιστασιακές οργανώσεις νέων την περίοδο της κατοχής.

Στις 28 Οκτωβρίου 1940 άρχισε η αντίσταση του ελληνικού λαού απέναντι στην επιδρομή των φασιστικών δυνάμεων που κατέκλυζε ολόκληρη την Ευρώπη. Εκδηλώθηκε στην πρώτη της φάση με τις νικηφόρες μάχες του ελληνικού στρατού εναντίον των Ιταλών και συνεχίστηκε, μετά την είσοδο των γερμανικών στρατευμάτων και την τριπλή κατοχή της Ελλάδας από τις δυνάμεις του Άξονα, με την ανάπτυξη ενός από τα μαζικότερα αντιστασιακά κινήματα στην Ευρώπη. Από τους πρώτους μήνες της κατοχής πλήθος αντιφασιστικών ομάδων εμφανίστηκαν στην Αθήνα αλλά και σε επαρχιακές πόλεις και σταδιακά ενσωματώθηκαν στο «ορμητικό ποτάμι» της παλλαϊκής Αντίστασης.⁴⁰ Οι πρώτες οργανωμένες κινήσεις αντίστασης της νεολαίας ξεκίνησαν από τις δυνάμεις που είχαν αντιταχθεί στο καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου 1936.

Οργανώσεις νέων, όπως η «Αλήθεια» και το «Ξύπνημα», που δρούσαν παράνομα κατά τη διάρκεια της δικτατορίας του Μεταξά απέκτησαν αντιστασιακό χαρακτήρα από την αρχή της χιτλερικής κατοχής και αναζήτησαν τρόπους να συνεχίσουν την πάλη ενάντια στη σκλαβιά, κινητοποιώντας τις μάζες της νεολαίας.⁴¹ Τον Απρίλιο του 1941 ιδρύθηκε η Φιλική Εταιρεία Νέων (ΦΕΝ). Ο Πέτρος Ανταίος, ιδρυτικό μέλος της ΦΕΝ, γράφει σχετικά: «Ζω ακόμα την αγρύπνια που σε μια υπερένταση όλων των ψυχικών και πνευματικών δυνάμεων που την ονομάζουν έμπνευση, έριχνα στο χαρτί τα 8 άρθρα του Κατασταστικού της Φιλικής Εταιρείας Νέων- ΦΕΝ. Της πρώτης καθαρά εθνικοαπελευθερωτικής οργάνωσης της κατοχής».⁴²

Η ονομασία της οργάνωσης δήλωνε την ανάγκη της νεολαίας να στραφεί στις ρίζες της, να συνδέσει το παρόν με το παρελθόν και να παρουσιαστεί ως συνεχιστής ενός καταξιωμένου Αγώνα. Οι νέοι της εποχής εμπνεύστηκαν από την Επανάσταση του 1821 και με ένα είδος ρομαντισμού συνέβαλαν στο χτίσιμο του ιδεολογήματος «Επανάσταση 1821-Αντίσταση».⁴³ Στις μορφές πάλης των νέων που συμμετείχαν στις πρώτες αντιστασιακές

³⁹ Βαρόν-Βασάρ, *Η ενηλικίωση μιας γενιάς...*, σ. 241-246

⁴⁰ Ανταίος, *Συμβολή*, ΑΙ, σ. 113.

⁴¹ Βαρόν-Βασάρ, *Η ενηλικίωση μιας γενιάς...*, σ. 248-250

⁴² Ανταίος, *Συμβολή*, ΑΙ, σ. 101.

⁴³ Βαρόν-Βασάρ, *Η ενηλικίωση μιας γενιάς...*, σ. 248-250 και Ανταίος, *Συμβολή*, ΑΙ, σ.70-71.

οργανώσεις περιλαμβάνονταν οι προκηρύξεις, τα χειρόγραφα τρικ με αντιφασιστικά συνθήματα, τα σαμποτάζ, οι ομιλίες σε μαζικούς χώρους, η λειτουργία παράνομου ραδιοφώνου και η έκδοση υλικού με ειδήσεις.⁴⁴

Εξόριστοι κομμουνιστές, μέλη του ΚΚΕ και της ΟΚΝΕ, που κατόρθωσαν να δραπετεύσουν στα τέλη Απρίλη-αρχές Μάη του 1941 από τα στρατόπεδα και τις φυλακές, που τους κρατούσε αιχμαλώτους η δικτατορία του Μεταξά, επεδίωξαν από το καλοκαίρι του ίδιου έτους να ανασυγκροτήσουν τη νεολαία και να οργανώσουν την Αντίσταση. Η ανάγκη αυτή γινόταν ακόμα πιο επιτακτική μπροστά στο φάσμα της πείνας που απλωνόταν σε ολόκληρη τη χώρα και απειλούσε την ίδια την ύπαρξη του ελληνικού του λαού. Ορμητήρια του απελευθερωτικού αγώνα σ' αυτή την πρώτη φάση της Αντίστασης ήταν τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα της Αθήνας, τα νοσοκομεία των τραυματιών του αλβανικού μετώπου και τα σχολεία. Στους χώρους του Πανεπιστημίου η Σπουδάζουσα Νεολαία συναντήθηκε, γνωρίστηκε, αναζήτησε και σχεδίασε τρόπους αντίδρασης και πάλης, με το κομμουνιστικό κίνημα να αναπτύσσεται πιο γρήγορα απ' άλλα κομμάτια του νεολαιϊστικού κινήματος ιδιαίτερα στον χώρο του Πολυτεχνείου.⁴⁵

Οι μαθητές και οι φοιτητές πρώτοι αγωνίστηκαν κατά της πείνας και της βίας. Τον Ιούλιο του 1941 σπουδαστές, μαθητές, ανάπηροι και εργατικοί κλάδοι της Αθήνας οργάνωσαν μεγάλη διαδήλωση στην πρωτεύουσα με αίτημα τη συνέχιση και την αύξηση της παροχής συσσιτίων σ' αυτούς από το κράτος. Σε ένα από τα τρικ της Κομμουνιστικής Νεολαίας Αθήνας που σώζεται, αναφέρεται: «Με παρουσιάσεις, με μαζικές καθόδους απαιτήστε καθημερινά διπλό συσσίτιο, με 8 δράμια λάδι για όλα τα άτομα της οικογένειας, 100 δράμια ψωμί και έλεγχο στα συσσίτια από του ίδιους του σιτιζόμενους».⁴⁶ Στις 28 Οκτωβρίου 1941, πρώτη επέτειο του πολέμου, οι τοίχοι των κτιρίων της Αθήνας είχαν γεμίσει απελευθερωτικά συνθήματα που είχαν γράψει φοιτητές, οι οποίοι έκαναν μεγάλη συγκέντρωση στην πλατεία Συντάγματος, κατέθεσαν στεφάνι στο μνημείο του Άγνωστου στρατιώτη, στεφάνωσαν τα αγάλματα των ηρώων του '21 στο Πεδίον του Άρεως και στην πλατεία Κολωνακίου και εκφώνησαν ομιλίες στους χώρους των Πανεπιστημίων. Μ' αυτόν τον τρόπο εγκαινίαζαν τις κινητοποιήσεις των επόμενων χρόνων που ήταν όλο και πιο μαζικές.⁴⁷ Επιπλέον, στις 17 Νοεμβρίου 1941, οργανώθηκε από τους φοιτητές απεργία - η

⁴⁴ Ανταίος, *Συμβολή*, ΑΙ, σ. 106-109.

⁴⁵ Στο ίδιο, σ.111, 123-138.

⁴⁶ Ανταίος, *Συμβολή*, ΑΙΙ, σ. 356.

⁴⁷ Σταύρος Ζορπαλάς, *ό.π.*, σ.27.

πρώτη απεργία στην κατοχική Ελλάδα- με αιτήματα που αφορούσαν ζωτικά προβλήματα σπουδών και επιβίωσης με τη συμμετοχή 4000 ατόμων.⁴⁸

Στο μεταξύ οι λέσχες του Πολυτεχνείου και του Πανεπιστημίου είχαν μετατραπεί σε πραγματικά κέντρα πολιτισμού και απελευθερωτικής δράσης των νέων. Οι σπουδαστές πάλευαν για μόρφωση, ψυχαγωγία, εκπολιτισμό και στο Πολυτεχνείο οργανώνονταν συζητήσεις και διαλέξεις για καλλιτεχνικά, επιστημονικά και γενικότερα πνευματικά θέματα. Από το υπόγειο της φοιτητικής λέσχης του Πανεπιστημίου – που κατόρθωσαν οι φοιτητές να τους παραχωρηθεί από την κατοχική κυβέρνηση- ξεκινούσαν οι φοιτητικές επιτροπές που πήγαιναν στα αρμόδια Υπουργεία, για να διεκδικήσουν τα αιτήματά τους. Εκεί είχαν την έδρα τους οργανώσεις που είχαν δημιουργήσει οι σπουδαστές και είχαν στόχο να μαζικοποιήσουν τον αγώνα και να συμβάλουν στο ζωντάνεμα της πολιτιστικής δραστηριότητας, όπως το Ταμείο Απόντων Φοιτητών (ΤΑΦ), ο Σύλλογος Επαρχιωτών Φοιτητών (ΣΕΦ) και ο Εκπολιτιστικός Όμιλος Φοιτητών (ΕΟΦ).⁴⁹

Οι οργανώσεις νέων που δημιουργήθηκαν τον πρώτο καιρό της κατοχής κινούνταν ιδεολογικά από τον χώρο του φιλελεύθερου κέντρου έως την αριστερά. Από την άνοιξη του '41 μέχρι την άνοιξη του '44 σε ολόκληρη την Ελλάδα είχε συγκροτηθεί ένα τεράστιο νεολαιίστικο κίνημα, με κύριο στόχο την απελευθέρωση της χώρας από τις κατοχικές δυνάμεις αλλά και με παράλληλα πολιτικά, κοινωνικά και πολιτισμικά αιτήματα. Οι αντιστασιακές νεανικές οργανώσεις θα μπορούσαν να διακριθούν σε αστικές και αριστερές. Οι πρώτες χαρακτηρίστηκαν αστικές, γιατί η δράση τους περιορίστηκε κυρίως στις πόλεις και τα μέλη τους προέρχονταν από τα μεσαία αστικά κοινωνικά στρώματα, τα οποία δεν εμπνέονταν από την αριστερή ιδεολογία.⁵⁰

Η Στρατιά Σκλαβωμένων Νικητών (ΣΣΝ) ήταν από τις πρώτες αστικές αντιστασιακές οργανώσεις και ιδρύθηκε το Φθινόπωρο του 1941 από τον Κωνσταντίνο Περρίκο, αξιωματικό του στρατού. Το πνεύμα που τη διέπνεε ήταν αυτό της οργής και της απογοήτευσης του ελληνικού λαού για τη μη συνέχιση του πολέμου και την υποταγή στους Ιταλούς, τους οποίους ο ελληνικός στρατός είχε νικήσει. Βασική δραστηριότητα της οργάνωσης αποτέλεσε η έκδοση της εφημερίδας «Μεγάλη Ελλάς», από τα πρώτα παράνομα έντυπα που κυκλοφόρησαν στην Αθήνα. Η ζωή της ΣΣΝ ήταν βραχύβια και τα μέλη της πέρασαν στη συνέχεια στην Πανελλήνια Ένωση Αγωνιζομένων Νέων (ΠΕΑΝ).⁵¹

⁴⁸ Οντέτ Βαρών-Βασάρ, «Η στράτευση της νεολαίας στις αντιστασιακές οργανώσεις: συνέχειες και ασυνέχειες», Εισήγηση στη διημερίδα ΑΣΚΙ-ΕΜΙΑΝ, 03-04-2013, <http://www.emian.gr/2013/04/ontetbaror/> (Ανάκτηση: 13 Φεβρουαρίου 2022)

⁴⁹ Σπύρος Λιναρδάτος, «Οι Φοιτητές στην Αντίσταση», περ. Επιθεώρηση Τέχνης, Μάρτιος-Απρίλιος 1962, τχ 87/88, σ. 463-467.

⁵⁰ Βαρών-Βασάρ, *Η ενηλικίωση μιας γενιάς...*, σ. 118.

⁵¹ Στο ίδιο, σ. 117-124.

Η αντιστασιακή οργάνωση ΠΕΑΝ είχε ως κύριο χώρο δράσης της την Αθήνα και σε ορισμένες περιπτώσεις την ευρύτερη περιοχή της Αττικής και το λιμάνι του Πειραιά. Από τις πιο σημαντικές πράξεις της οργάνωσης ήταν η διενέργεια σαμποτάζ σε αθηναϊκά κτίρια, με κορυφαία τα σαμποτάζ στα γραφεία των δωσιλογικών ναζιστικών οργανώσεων ΟΕΔΕ και ΕΣΠΟ (δημιουργήματα των Γερμανών, στα οποία συμμετείχαν και Έλληνες), το Φθινόπωρο του 1942.⁵² Η πολιτική φυσιογνωμία της οργάνωσης θα πρέπει να αναζητηθεί προς το φιλελεύθερο κέντρο και ορισμένα από τα μέλη της είχαν υπάρξει και μέλη του Εθνικού Ενωτικού Κόμματος (ΕΕΚ) του Παναγιώτη Κανελλόπουλου. Βέβαια η ΠΕΑΝ πρόβαλε τον εαυτό της ως μια καθαρά νεολαιίστικη αντιστασιακή οργάνωση που ήταν αυτόνομη και ανεξάρτητη από κόμματα και πολιτικές εξαρτήσεις, στοιχείο που ίσως υπήρξε η αδυναμία της να μαζικοποιηθεί και να εντάξει στους κόλπους της πολλούς νέους.⁵³

Μια τρίτη οργάνωση του ίδιου χώρου ήταν η Ιερή Ταξιαρχία (ΙΤ) που ιδρύθηκε το Αύγουστο του 1942 και της οποίας τα μέλη ήταν, κυρίως, Αθηναίοι φοιτητές με δημοκρατικές θέσεις και με επιθυμία για δράση και αντίσταση. Δεν απλώθηκε σε άλλα στρώματα και παρέμεινε μια «ελιτίστικη» νεανική οργάνωση, καθώς περιορίστηκε στον φοιτητικό και δευτερευόντως στον μαθητικό χώρο. Επειδή ο κυρίαρχος άξονας της δράσης της ήταν η αντίσταση στο ιδεολογικό μέτωπο, μέλημα της οργάνωσης ήταν η έκδοση εφημερίδας. Τα «Ελληνικά Νειάτα», το έντυπο της Ιερής Ταξιαρχίας είχε σοβαρή και σταθερή παρουσία στον χώρο του παράνομου τύπου.⁵⁴

Αναφορά χρειάζεται να γίνει και στη νεολαία του Εθνικού Δημοκρατικού Ελληνικού Συνδέσμου (ΕΔΕΣ), της μεγάλης αντιστασιακής οργάνωσης της κατοχής που αποτέλεσε το αντίπαλον δέος του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Η Δημοκρατική Νεολαία που η ίδρυσή της συμπίπτει με την ίδρυση του ΕΔΕΣ, τον Σεπτέμβριο του 1941, έδρασε στους χώρους του Πανεπιστημίου, στις συνοικίες και τους εργασιακούς χώρους της Αθήνας και του Πειραιά.⁵⁵ Στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα η Σπουδάζουσα Δημοκρατική Νεολαία (ΣΔΝ) έγινε ο κορμός των οργανώσεων που δεν ήταν αριστερές, είχε σχέσεις με μέλη της ΠΕΑΝ και της ΙΤ και εξέδιδε την εφημερίδα «Δημοκρατική Ελευθερία». Ιδεολογικά τα μέλη της ΣΔΝ απέρριπταν το κομμουνιστικό μοντέλο και διακήρυτταν υπέρ ενός φιλελεύθερου και δίκαιου μεταπολεμικού κόσμου.

Στις γειτονιές η Δημοκρατική Νεολαία ξεκίνησε από τον Πειραιά και σταδιακά εξαπλώθηκε σε αρκετές περιοχές στήνοντας τοπικές οργανώσεις σ' αυτές. Στους

⁵² Μαρτυρία Τάκη Μιχαηλίδη «Πώς ανατινάξαμε την ΕΣΠΟ» από Ανταίος, *Συμβολή*, ΑΠ. σ. 446-455.

⁵³ Στο ίδιο, σ. 125-170.

⁵⁴ Στο ίδιο, σ. 171-191.

⁵⁵ Στο ίδιο, σ. 193-207.

επαγγελματικούς χώρους, επίσης, οργάνωσε συνδικαλιστικές επιτροπές και συμμετείχε σε απεργίες, διαδηλώσεις και κινητοποιήσεις των οποίων την πρωτοβουλία είχε το ΕΑΜ. Το γυναικείο παράρτημα της Δημοκρατικής Νεολαίας του ΕΔΕΣ ήταν η Ελληνοπούλα στην οποία συμμετείχαν νέες από τα μεσαία αστικά στρώματα της Αθήνας και του Πειραιά. Δεν κατάφερε να διεισδύσει στους πανεπιστημιακούς και εργασιακούς χώρους ούτε στις λαϊκές και εργατικές συνοικίες. Η βασική δραστηριότητα των μελών της Ελληνοπούλας ήταν το γράψιμο συνθημάτων στους τοίχους της γειτονιάς, η εκφώνηση σημαντικών ειδήσεων από το «χωνί» και τη «ντουντούκα» και η διακίνηση παράνομου Τύπου.⁵⁶

Στον χώρο της αριστεράς υπήρξαν τρεις νεανικές αντιστασιακές οργανώσεις που σηματοδότησαν την απαρχή και την εξέλιξη του αριστερού κινήματος στα χρόνια της κατοχής. Πρώτα ιδρύθηκε το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο Νέων (ΕΑΜΝ), τον Φεβρουάριο του 1942 και ακολούθησε τον Μάιο- Ιούνιο του ίδιου έτους η δημιουργία της Λεύτερης Νέας, μιας καθαρά γυναικείας οργάνωσης. Η ίδρυση, όμως, της Ενιαίας Πανελλαδικής Οργάνωσης Νέων (ΕΠΟΝ), τον Φεβρουάριο του 1943, στάθηκε σταθμός στην ανάπτυξη του νεολαιίστικου κινήματος, καθώς κατόρθωσε να προσελκύσει στους κόλπους της εκατοντάδες χιλιάδες νέους και ξεπέρασε πολλούς από τους φραγμούς της κοινωνίας των ενηλίκων, χτίζοντας πάνω στα κοινά που ένωναν τους νέους της εποχής.⁵⁷

1.5. Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο Νέων

Μέσα στους πρώτους αγώνες της Σπουδάζουσας Νεολαίας αναπτύχθηκε αμοιβαία εμπιστοσύνη και αλληλεγγύη των νέων που ανήκαν σε διαφορετικές αντιστασιακές οργανώσεις και καλλιεργήθηκε ένα πνεύμα συνεργασίας, ενίσχυσης και διεύρυνσης των νέων ομάδων. Αντιστασιακές οργανώσεις όχι απαραίτητα κομμουνιστικής ιδεολογίας συναντήθηκαν με την ΟΚΝΕ - που την περίοδο αυτή ανασυγκροτείται- και εντάχθηκαν σ' αυτήν. Στην αρχή υποτάχθηκαν στους κανόνες λειτουργίας και την πειθαρχία της αλλά στη συνέχεια την πλούτισαν με νέες ιδέες και την ανανέωσαν. Αποτέλεσμα της ζύμωσης μεταξύ των νεανικών αντιστασιακών οργανώσεων ήταν η συγκρότηση του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου Νέων (ΕΑΜΝ) στις 5 Φεβρουαρίου του 1942, της πρώτης Οργάνωσης Νεολαίας της Αριστεράς στη λογική μιας ενιαίας και πλατιάς οργάνωσης.

Την πρωτοβουλία ίδρυσης είχε η ΟΚΝΕ και οι πέντε οργανώσεις που συνυπέγραψαν την Ιδρυτική Διακήρυξη ήταν η «Δημοκρατική Ένωσις Νέων», η «Σοσιαλιστική

⁵⁶ Στο ίδιο.

⁵⁷ Οντέτ Βαρόν-Βασάρ, « Η ΕΠΟΝ της Κατοχής. Η ιστορία μιας μοναδικής συνάντησης», στο: Αφιέρωμα «60 χρόνια ΕΠΟΝ» (επιμ. Ι. Παπαθανασίου), περ. Αντί, τχ. 782, 21 Φεβρουαρίου 2003. σ. 14-18

Επαναστατική Πρωτοπορεία», η «Ελευθερία», η «Κομμουνιστική Νεολαία» και η «Φιλική Εταιρεία». Στην Ιδρυτική Διακήρυξη γινόταν αναφορά για συμφωνία κοινής δράσης των παραπάνω οργανώσεων ο χαρακτήρας της οποίας θα ήταν καθαρά εθνικοαπελευθερωτικός.⁵⁸ Ο αγώνας για την αντιμετώπιση αφανισμού της νέας γενιάς από την πείνα και την εξαθλίωση ήταν από τους πρώτους στόχους που προέβαλε το ΕΑΜΝ στην ιδρυτική του διακήρυξη. Στη συνέχεια στο ΕΑΜΝ προσχώρησαν και άλλες οργανώσεις μεταξύ αυτών και η «Φιλελεύθερη Νεολαία» του κόμματος των Φιλελευθέρων.

Η απήχηση που είχε το ΕΑΜΝ στους μαθητές και τους φοιτητές ήταν μεγάλη. Μαθητές στη Αθήνα και στον Πειραιά έγραφαν συνθήματα στους τοίχους, μοίραζαν προκηρύξεις, ίδρυναν συνδικαλιστικούς φορείς, για να διεκδικήσουν λύσεις στα προβλήματα της μαθητικής νεολαίας, όπως την εύρυθμη λειτουργία των σχολείων, τα δωρεάν σχολεία, τη λειτουργία συσσιτίων.⁵⁹ Στον φοιτητικό χώρο το ΕΑΜΝ στήριξε, εμπύχωσε και σε μεγάλο βαθμό καθοδήγησε το φοιτητικό κίνημα από τον Φεβρουάριο του 1942 έως τον Φεβρουάριο του 1943. Συσπείρωσε την πλειονότητα των σπουδαστών που είχαν αγωνιστική διάθεση και αποτέλεσε τη πιο δυναμική νεανική οργάνωση του 1942.⁶⁰

Το επισιτιστικό πρόβλημα, το άνοιγμα των Πανεπιστημίων το πρώτο φθινόπωρο της κατοχής, οι απεργίες και οι μεγάλες διαδηλώσεις είτε για φοιτητικά είτε για αντιστασιακά αιτήματα αποτέλεσαν τους κύριους άξονες του φοιτητικού κινήματος. Το ΕΑΜΝ, όμως, εγκαίνιασε και μια σειρά ψυχαγωγικών και εκπολιτιστικών εκδηλώσεων, συνδέοντας τον αντιστασιακό αγώνα με έναν αγώνα για ποιότητα ζωής. Γράφει σχετικά ο Πέτρος Ανταίος: «Ένας από τους πιο ζωντανούς και μαζικούς τομείς της ΟΚΝΕ και του ΕΑΜΝ από την άνοιξη του 1942 αναδείχεται ο τομέας των μαζικών-εκπολιτιστικών κ.λ.π οργανώσεων[...] Πλάι στις παλιότερες γνωστές μορφές- πάρτυ, καλλιτεχνικές-ψυχαγωγικές βραδιές, θεατρικές παραστάσεις, διαλέξεις κ.λ.π. το καλοκαίρι - φθινόπωρο του 1942 αναπτύσσεται ένα πρωτοφανέρωτο μαζικό εκδρομικό κίνημα που αγκαλιάζει σε ορισμένο βαθμό, για πρώτη φορά εκτός από τους σπουδαστές και τη νεολαία των συνοικιών, την εργατοϋπαλληλική νεολαία».⁶¹

Καθώς οι Λέσχες του Πανεπιστημίου και του Πολυτεχνείου ήταν οι χώροι που στέγασαν το φοιτητικό κίνημα, το ΕΑΜΝ από την πρώτη στιγμή της συγκρότησής του ήρθε σε επαφή με τις Λέσχες και κινητοποίησε τα μέλη τους. Επίσης η ΟΚΝΕ και το ΕΑΜΝ από τον Σεπτέμβριο του 1942 κινητοποιήθηκαν και κατάφεραν να αποτρέψουν τη δημιουργία φασιστικής οργάνωσης και αστυνομικού σταθμού στους κόλπους των πανεπιστημίων, που

⁵⁸ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΠΟΝ, φάκελος Α17/Ι/Ντοκουμέντα.

⁵⁹ Βαρόν-Βασάρ, *Η ενηλικίωση μιας γενιάς...*, σ. 276-282.

⁶⁰ Στο ίδιο, σ. 283.

⁶¹ Ανταίος, *Συμβολή*, ΑΠ, σ. 336.

είχαν γίνει φρούρια του απελευθερωτικού αγώνα, με την διοργάνωση μεγάλης διαδήλωσης στην Αθήνα στην οποία συμμετείχαν και μαθητές και εργαζόμενοι, νέοι και μεγαλύτεροι. Το φοιτητικό κίνημα, πλέον, άρχιζε να συνδέεται με το γενικότερο αντιστασιακό κίνημα.⁶²

Ένα άλλο επίτευγμα του ΕΑΜΝ το 1942 ήταν και η συγκρότηση του «Εθνικού Συμβουλίου». Επρόκειτο για μια συνεργασία του ΕΑΜΝ με πνευματικούς ανθρώπους του εκπαιδευτικού χώρου, οι οποίοι δέχτηκαν να συνδράμουν τους φοιτητές στον αγώνα τους για την ικανοποίηση των εκπαιδευτικών τους ζητημάτων. Η συνεργασία αυτή πήρε τη μορφή θεσμού που λειτουργούσε σε τακτή βάση.⁶³ Το ΕΑΜΝ πρωτοστάτησε και στις μεγάλες διαδηλώσεις των φοιτητών στην επέτειο της Επανάστασης του 1821. Η 25^η Μαρτίου στα χρόνια της κατοχής απέκτησε άλλες διαστάσεις και μετατράπηκε σε λαϊκή γιορτή. Έτσι και η 25^η Μαρτίου του 1942, σύμφωνα με τη γραμμή του ΕΑΜ και του ΕΑΜΝ, γιορτάστηκε με πνεύμα εθνικοαπελευθερωτικό και στάθηκε το έναυσμα να διαδηλώσει ο κόσμος μαζικά την αντίθεσή του στην κατοχή και στη στέρηση των θεμελιωδών του δικαιωμάτων.⁶⁴ Μεγαλειωδώς τιμήθηκε και η 28^η Οκτωβρίου του 1942, η επέτειος του ΟΧΙ, στην Αθήνα από τις αντιστασιακές οργανώσεις με προεξάρχουσες το ΕΑΜ και το ΕΑΜΝ που πραγματοποίησαν στην πλατεία Συντάγματος μαχητική αντικατοχική συγκέντρωση.

Το ΕΑΜΝ, ωστόσο, δε μπόρεσε να εισχωρήσει στον χώρο των εργαζομένων ούτε στην επαρχία και στην ύπαιθρο, στον αγροτικό δηλαδή πληθυσμό και ίσως αυτό να οφειλόταν στο ότι δεν είχε επιδείξει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα προβλήματα των εργαζόμενων νέων, όπως για τα προβλήματα των φοιτητών. Οι κατεξοχήν χώροι δράσης και ανάπτυξης του ΕΑΜΝ παρέμειναν η Αθήνα, ο Πειραιάς και η Θεσσαλονίκη.⁶⁵ Το ΕΑΜΝ αποτέλεσε το πρώτο ενιαίο μέτωπο αντιστασιακών νεανικών οργανώσεων, περιλαμβάνοντας στους κόλπους του νέους ποικίλων πολιτικών τοποθετήσεων. Προσπάθησε σε μια εποχή κατάρρευσης και συντριβής των ηθικών αξιών να προσφέρει στους νέους την ελπίδα, την αισιοδοξία και τη χαρά, θέτοντας τα θεμέλια για ένα μαζικό αντιστασιακό κίνημα της νεολαίας και για τη δημιουργία μιας πλατύτερης οργάνωσης που θα γίνει πράξη το 1943 με την ίδρυση της ΕΠΟΝ.

1.6. Λεύτερη Νέα.

⁶² Βαρών-Βασάρ, *Η ενηλικίωση μιας γενιάς...* σ. 289-299

⁶³ Στο ίδιο, σ. 299-300 και Σταύρος Ζορμπαλάς, *όπ.*, σ. 34-35.

⁶⁴ Οντέτ Βαρών-Βασάρ, *Η ενηλικίωση μιας γενιάς...* σ. 300-306.

⁶⁵ Στο ίδιο, σ. 306.

Στις κατεχόμενες πόλεις γυναίκες, κυρίως νέες, συμμετείχαν από την αρχή της κατοχής στις αντιστασιακές οργανώσεις που δημιουργήθηκαν. Τον Ιούλιο του 1942 ιδρύθηκε μια καθαρά γυναικεία εθνικοαπελευθερωτική οργάνωση, η Λεύτερη Νέα, που αναπτύχθηκε γρήγορα μέσα στο καλοκαίρι και το φθινόπωρο του ίδιου χρόνου και εξέδιδε δική της παράνομη εφημερίδα, τη «Φωνή της Νέας». Σε προγραμματικό άρθρο της εφημερίδας διατυπώνονταν οι σκοποί της οργάνωσης ως εξής: «Η ΛΕΥΤΕΡΗ ΝΕΑ σα σκοπό της έχει να ελευθερώσει πραγματικά τα κορίτσια από τον ζυγό και την πείνα, να τα λευτερώσει απ' την αμορφωσιά, να τα κάνει ανεξάρτητους και ζωντανούς ανθρώπους, ικανούς να σταθούν στη ζωή... μέσα στις συνθήκες της ξενικής κατοχής, παλεύοντας στο πλευρό του ΕΑΜ Νέων για το διώξιμο του ξένου κατακτητή...». ⁶⁶

Κοπέλες που είχαν ως αποκλειστική ενασχόληση τα μαθήματα, τις σπουδές, τη δουλειά στο εργοστάσιο ή το νοικοκυριό του σπιτιού αισθάνθηκαν τη δύναμη και την ευθύνη να ασχοληθούν με κάτι μεγαλύτερο, όπως ήταν η υπόθεση της απελευθέρωσης της πατρίδας και βέβαια η υπόθεση της δικής τους χειραφέτησης. Όταν συγκροτήθηκε η ΕΠΟΝ, τον Φεβρουάριο του 1943, η Λεύτερη Νέα είχε στις γραμμές της μόνο στην Αθήνα και τον Πειραιά γύρω στις 7000 κοπέλες. ⁶⁷

Στη Λεύτερη Νέα οι νέες γυναίκες σκέπτονταν, αποφάσιζαν και ενεργούσαν μόνες τους. Είχαν αναπτύξει τέτοια δραστηριότητα που τα βράδια χωριστές ομάδες κοριτσιών, αμιγείς, έβγαιναν για γράψιμο συνθημάτων στους τοίχους και για μοίρασμα προκηρύξεων. Η δράση, επίσης, αφορούσε σε θέματα της φοιτητικής ζωής και της αντιμετώπισης των προβλημάτων αυτής και η συμμετοχή των κοριτσιών πύκνωνε στις επιτροπές για τα συσσίτια, στους αγώνες στα εργοστάσια, στους φοιτητικούς συλλόγους, στις ψυχαγωγικές εκδηλώσεις που έδιναν κουράγιο, στις μεγάλες διαδηλώσεις της Αθήνας. Η πιο σημαντική συμβολή της οργάνωσης, όμως, ήταν ότι εξοικείωσε τις γυναίκες με την έννοια της συλλογικότητας και της αντίστασης, καλλιεργώντας τους το αίσθημα της αυτοπεποίθησης, της ανάγκης της χειραφέτησης τους και της ανάληψης ενεργού δράσης μέσα στην κοινωνία. ⁶⁸

Αξίζει να σημειωθεί ότι η προσωπικότητα που συνέδεσε το όνομά της με τη Λεύτερη Νέα και επηρέασε όσες τη γνώρισαν ήταν η Ηλέκτρα Αποστόλου, η οποία υπήρξε μέλος της ΟΚΝΕ και συνδικαλίστρια τη δεκαετία του '30 στα καπνεργοστάσια και κλωστοϋφαντουργία της Αττικής. Εξορίστηκε από τη δικτατορία του Μεταξά κατορθώνοντας να δραπετευσει το 1942, για να ριχτεί στη μάχη της Αντίστασης. Την

⁶⁶ Ανταίος, Συμβολή, ΑΠ, σ. 341.

⁶⁷ Προφορική μαρτυρία Φώφης Λαζάρου, ιδρυτικού στελέχους τη Λεύτερης Νέας και της ΕΠΟΝ από Χρονικό Εθνικής Αντίστασης της ΕΡΤ, σειρά ντοκιμαντέρ με θέμα την Εθνική Αντίσταση στην Ελλάδα την περίοδο 1941-1944, επεισόδιο 13: «Η γυναίκα στην Αντίσταση».

⁶⁸ Βαρών-Βασάρ, *Η ενηλικίωση μιας γενιάς...*, σ. 316-321.

προηγούμενη εμπειρία της παρανομίας αξιοποίησε η Ηλέκτρα Αποστόλου στη Λεύτερη Νέα, επιδιώκοντας να προσδώσει στην οργάνωση ένα χαρακτήρα όχι μόνο εθνικοαπελευθερωτικό. Η συμμετοχή στη Λεύτερη Νέα χρειαζόταν να βιωθεί ως μια στράτευση σε μία οργάνωση που στόχευε στην κοινωνική απελευθέρωση της γυναίκας και στην ισοτιμία με τον άνδρα, χωρίς όμως να παραγνωρίζει τη γυναικεία φύση και να περιφρονεί τα κοριτσίστικα ζητήματα. Η Φώφη Λαζάρου, μέλος της Λεύτερης Νέας αναφέρει σε μαρτυρία της για την Ηλέκτρα: «Συχνά η Ηλέκτρα μας έλεγε πως την ισοτιμία της γυναίκας, που ήταν ένας απ' τους σκοπούς της οργάνωσης μας, δε θα την κερδίσουμε με λόγια και διακηρύξεις, όπως έκαναν οι παλιές σουφραζέτες, αλλά με τη συμμετοχή των ίδιων των γυναικών στους αγώνες του λαού για την εθνική και κοινωνική του λευτεριά».⁶⁹ Η Ηλέκτρα Αποστόλου δολοφονήθηκε στην Ειδική Ασφάλεια τον Ιούλιο του 1944, αφού πρώτα βασανίστηκε και η Λεύτερη Νέα τον Φεβρουάριο του 1943 αυτοδιαλύθηκε και συγχωνεύτηκε με την ΕΠΟΝ, έχοντας επιτύχει να προσεγγίσει πολλές κοπέλες και να τις μύσει μαζικά στην Αντίσταση.⁷⁰

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄: Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΕΝΙΑΙΑΣ ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΝΕΩΝ

2.1. Η Δεύτερη Συνδιάσκεψη της ΟΚΝΕ και η απόφαση για τη δημιουργία Ενιαίας Οργάνωσης Νέων

Η δημιουργία του ΕΑΜΝ τον Φεβρουάριο του 1942 αποτέλεσε το πρώτο βήμα για τη σύσταση ενός μετωπικού σχήματος με σκοπό τη συγκέντρωση της νέας γενιάς στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα. Ωστόσο το αιτούμενο της εποχής δεν ήταν απλά ένα μέτωπο που θα συσπείρωνε τις νεολαίες των πολιτικών κομμάτων αλλά η συγκρότηση μιας ενιαίας, πλατιάς οργάνωσης, που θα αποκτούσε δική της αυτόνομη δυναμική και θα εξέφραζε τους πόθους και τις επιθυμίες των νέων ανθρώπων, οι οποίοι μέσα στις συνθήκες της κατοχής επανεκτιμούσαν τη θέση που έπρεπε να καταλάβουν στη μελλοντική κοινωνία. Η ανάγκη

⁶⁹ Μαρτυρία Φώφης Λαζάρου «Έτσι θα μείνει για πάντα στη μνήμη μας η Ηλέκτρα» στο Ανταίος, *Συμβολή*, ΑΠ, σ. 430-436 και Φώφη Λαζάρου, «Η χειραφέτηση των γυναικών στην Αντίσταση», *Μαρτυρίες για τον Εμφύλιο και την ελληνική Αριστερά* (επιμ. Σ. Κούλογλου), εκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2005, σ. 86.

⁷⁰ Βαρών-Βασάρ, *Η ενηλικίωση μιας γενιάς...* σ. 321-325.

δημιουργίας αυτής της απροσδιόριστης, ακόμη, οργάνωσης εκφράστηκε από τα τέλη Μαρτίου 1942 στην απόφαση της 2^{ης} Συνδιάσκεψης της ΟΚΝΕ.⁷¹

Η απόφαση της ΟΚΝΕ, αφού επεσήμαινε την αδυναμία του ΕΑΜΝ να μετατραπεί σε ζωντανό όργανο πάλης και να εισχωρήσει στην εργατοϋπαλληλική νεολαία, ανέφερε: «Η ως τα τώρα εθνικοαπελευθερωτική συνεργασία με τις οργανώσεις που συγκρότησαν το ΕΑΜΜ, η προθυμία κι άλλων οργανώσεων να μπουν σ' αυτό, αποδείχνει ότι είναι δυνατή όχι μόνο η ενιαία δράση αλλά και η ενιαία οργάνωση της νέας μας γενιάς.[...] Η εθνική υποδούλωση, η ύπαρξη κοινών πόθων, κοινών επιδιώξεων και χαρακτηριστικών μέσα στη νέα μας γενιά, κάνουν δυνατή την άμεση δημιουργία μιας ενιαίας εθνικής οργάνωσης νέων στη χώρα μας. Απ' τη διασπορά της νέας μας γενιάς σ' ανεξάρτητες οργανώσεις, πρέπει να περάσουμε στην ενιαία οργάνωση».⁷²

Στο κείμενο της απόφασης, ακόμα, περιγραφόταν και ο χαρακτήρας που θα έπρεπε να έχει η νέα οργάνωση: «Η ενιαία οργάνωση στη πρώτη φάση του αγώνα της θάχει σαν βασικό σκοπό της την πάλη για τη ζωή και την εθνική λευτεριά της νέας γενιάς.[...] Στη δεύτερη φάση του αγώνα της - μετά την εθνική απελευθέρωση - θάχει σα βασικό σκοπό της την πάλη για την ικανοποίηση όλων των απαιτήσεων της νέας μας γενιάς και για την ίση και λεύτερη συμμετοχή της στη λαοκρατική λύση όλων των προβλημάτων ανοικοδόμησης των ερειπίων της εθνικής συμφοράς και τη στερέωση της λαϊκής κυριαρχίας».⁷³ Πράγματι η ΕΠΟΝ, που θα δημιουργηθεί έναν περίπου χρόνο αργότερα, θα έχει ως σκοπό αρχικά την οργάνωση του αντιστασιακού αγώνα αλλά παράλληλα θα στοχεύσει και θα επιτύχει σε μεγάλο βαθμό τη συσπείρωση της νεολαίας σε μόνιμη βάση. Επιπλέον στην απόφαση της ΟΚΝΕ τονιζόταν ότι η νέα οργάνωση θα συνδύαζε παράνομη και νόμιμη δράση, στηριζόμενη « σε μαζικές εκπολιτιστικές νόμιμες οργανώσεις νέων των πιο ποικίλων μορφών»

Η 2^η Συνδιάσκεψη της ΟΚΝΕ θα μπορούσε να χαρακτηριστεί αποφασιστικός σταθμός στην ιστορία του νεολαιίστικου κινήματος, γιατί άνοιξε ουσιαστικά τον δρόμο για τη μαζικοποίηση του κινήματος της νεολαίας, διατυπώνοντας την αποφασιστική βούληση για τη δημιουργία μιας Ενιαίας Οργάνωσης Νέων. Η ΕΠΟΝ θα γίνει η οργάνωση που θα προσδώσει στον αγώνα των νέων ανθρώπων, πέρα από τα εθνικοαπελευθερωτικά του στοιχεία, πολιτικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά, προσφέροντας ένα μεταπολεμικό όραμα, όπου ο νέος αποκτά οντότητα και γίνεται ο πρωταγωνιστής της κοινωνίας.⁷⁴

⁷¹ Βαρών-Βασάρ, «Η ΕΠΟΝ της Κατοχής...», σ. 14-18 και μαρτυρία Μπάμπη Δρακόπουλου: Η ανασυγκρότηση της ΟΚΝΕ στο: Ανταίος, *Συμβολή*, ΑΙ, σ. 285-287.

⁷² Τσιντζιλώνης, ό.π., σ. 385 και Ανταίος, *Συμβολή*, ΑΙΙ, σ. 308-309.

⁷³ Στο ίδιο.

⁷⁴ Ανταίος, *Συμβολή*, ΑΙΙ, σ. 309-313.

2.2. Η απόφαση και η Διακήρυξη του ΕΑΜΝ για ίδρυση Ενιαίας

Το 1943 είχε ωριμάσει πια η ιδέα για την ίδρυση της καινούργιας οργάνωσης, της Ενιαίας, που θα αποτελούσε ολοκλήρωση της ενότητας της νεολαίας. Τον Γενάρη του 1943 οι αποφάσεις είχαν ληφθεί και απέμενε η υλοποίησή τους. Στις 14 Γενάρη συνεδρίασε η Κεντρική Επιτροπή του ΕΑΜΝ και στην απόφαση, που δημοσιεύτηκε σε έκτακτη έκδοση της «Λευτεριάς», εφημερίδας του ΕΑΜΝ, αφού μεταξύ άλλων ανέλυε την εξοντωτική πολιτική των κατακτητών και παρουσίαζε τον κίνδυνο της επιστράτευσης και της τρομοκρατίας, διατύπωνε την ευχή οι διοικήσεις των οργανώσεων που συμμετείχαν στο ΕΑΜΝ να προχωρήσουν στη δημιουργία πανελλαδικής εθνικοαπελευθερωτικής οργάνωσης νέων: «Μπροστά στην πραγματικότητα των κοινών κινδύνων, των κοινών πόθων και ιδανικών, μπροστά στην πραγματικότητα της αλματώδους ανάπτυξης των Ενιαίων Εθνικοαπελευθερωτικών οργανώσεων που δημιουργήθηκαν στην πορεία του ΕΑΜΝ, [...] η Ολομέλεια της ΚΕ εκφράζει θερμή ευχή στις διοικήσεις των οργανώσεων που συμμετέχουν να δώσουν όλες τις δυνάμεις τους για τη πραγματοποίηση της πλείριας ενότητας της νέας γενιάς με τη δημιουργία μιας ενιαίας πανελλαδικής εθνικοαπελευθερωτικής οργάνωσης νέων, που θα ολοκληρώσει τους σκοπούς του ΕΑΜΝ και θα δώσει σάρκα και οστά στους πόθους ολόκληρης της νεολαίας της χώρας μας».⁷⁵

Την 1^η Φεβρουαρίου 1943 μια ακόμη σημαντική σύσκεψη έθετε επί χάρτου τα συμφωνηθέντα. Συγκεκριμένα η ΟΚΝΕ, η Λαϊκή Επαναστατική Νεολαία (ΛΕΝ) και η Σοσιαλιστική Επαναστατική Πρωτοπορία Ελλάδας (ΣΕΠΕ), που ήταν οι πολιτικές νεολαίες, συνιστώσες του ΕΑΜΝ- η Αγροτική Νεολαία, η τέταρτη πολιτική νεολαία του ΕΑΜΝ, δεν είχε εκπρόσωπο στην Αθήνα- δεσμεύονταν ότι θα έδιναν όλες τους τις δυνάμεις για την πραγματοποίηση Ενιαίας Πανελλαδικής Οργάνωσης.⁷⁶ Το ίδιο πνεύμα της Ενιαίας διαπτόιζε και τη «Διακήρυξη προς όλους τους νέους και τις νέες της χώρας μας» που την υπέγραφαν οι εννέα οργανώσεις του ΕΑΜΝ στην πρώτη επέτειο ίδρυσής του, στις 5 Φεβρουαρίου 1943 και στην οποία γινόταν λόγος για ολοκλήρωση της ενότητας της νέας γενιάς.⁷⁷ Στην ιστορική για το νεολαιίστικο κίνημα απόφαση της ΚΕ του ΕΑΜΝ, που θα ακολουθήσει και την οποία συνυπέγραφαν οι οργανώσεις που συμμετείχαν στο ΕΑΜΝ, γινόταν πλέον αναφορά για πρώτη φορά στο όνομα της καινούργιας οργάνωσης: «Η

⁷⁵ Στο ίδιο, σ. 395-398.

⁷⁶ Κείμενα της Εθνικής Αντίστασης, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1981, τόμ. Α' σ. 514 και Ανταίος, Συμβολή, ΑΙ, σ. 408.

⁷⁷ Φωτογραφία του πρωτοτύπου στο Ανταίος, Συμβολή, ΑΙΙ, σ. 399.

ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής του ΕΑΜΝ[...]ΑΠΟΦΑΣΙΖΕΙ τη δημιουργία μιας Ενιαίας Πανελλαδικής Οργάνωσης Νέων (ΕΠΟΝ)».⁷⁸

2.3. Η Ιδρυτική Σύσκεψη της ΕΠΟΝ

Στις 23 Φεβρουαρίου 1943 έγινε στην Αθήνα, σ' ένα σπιτάκι των Αμπελοκήπων, η πανελλαδική ιδρυτική σύσκεψη της ΕΠΟΝ. Την πρωτοβουλία της σύγκλησης της σύσκεψης είχε το ΕΑΜ των Νέων και ο γραμματέας της ΚΕ του ΕΑΜΝ, Πέτρος Ανταίος (Σταύρος Γιαννακόπουλος) ήταν επιφορτισμένος με τη συγγραφή και ανάγνωση της εισήγησης. Στη σύσκεψη ψηφίστηκαν το «Ιδρυτικό» της ΕΠΟΝ και η «Διακήρυξη της Πανελλαδικής Ιδρυτικής Σύσκεψης της ΕΠΟΝ», δύο γραπτά ντοκουμέντα που απηχούν τους σκοπούς και τις επιδιώξεις της νέας οργάνωσης.⁷⁹

Αν και το κείμενο της εισήγησης έχει χαθεί, ο Ανταίος θυμάται την ατμόσφαιρα και το κλίμα αυτής της σύσκεψης: «23 Φλεβάρη 1943. Αποβραδύς είχαν αρχίσει να συγκεντρώνονται στους Αμπελόκηπους ένας- ένας, σε αραιά διαστήματα, οι εκπρόσωποι των αντιστασιακών οργανώσεων της νεολαίας, σ' ένα μικρό διόροφο σπίτι που στέκει και σήμερα ακόμα, στην οδό Δουκίσσης Πλακεντίας 3.[...] Προχωρούσα με γοργά, ανοιχτά βήματα απ' τα συσκοτισμένα δρομάκια της γειτονιάς.....μη μουσκέψει η εισήγηση κι απλώσει το μελάνι.[...] Αυτό ήταν το πρώτο και κύριο: το πνεύμα της προσωπικής σου ευθύνης για κάτι πολύ μεγαλύτερο από την προσωπική σου μοίρα.[...] Κρατώ με παλάμες που σχεδόν δεν τρέμουν την εισήγηση τη γραμμένη όπως όλα σχεδόν τα γραπτά εκείνου του καιρού σε ολονύχτιες αγρύπνιες. Πριν αρχίσω, για να αντλήσω λες κουράγιο, κοιτώ τους συντρόφους, τους συναγωνιστές.[...] Οι παλιότεροι μ' ένα τεράστιο ηθικό κύρος στα μάτια τα δικά μας, των νεότερων, όπως ο Μπάμπης Δρακόπουλος, η Ηλέκτρα, ο Αδάμ Μολυβδάς, ο Γιώργος Τρικαλινός, ο Κυριάκος Τσακίρης, ο Μήτσος Βλαντάς, ο Βαγγέλης Βασβανάς.[...] Κι ανάμεσά τους οι «μεγάλοι μας φίλοι», η βαθυσέβαστη Μαρία Σβώλου, οι παιδαγωγοί μας Κώστας Σωτηρίου και Ρόζα Ιμβριώτη, ο καθηγητής του Πολυτεχνείου Αθαν. Ρουσσόπουλος.[...] Αναρωτώντας τον εαυτό μου σήμερα σε ποιο βαθμό συνειδητοποιούσαμε τη σημασία που θα είχε για τις τύχες της γενιάς μας και του καθένα μας ξεχωριστά, αυτό που συντελούνταν τότε εκεί, θα απαντούσα: Συνειδητοποιούσαμε πως η ενότητα Αντίστασης της νεολαίας στη χιτλεροφασιστική σκλαβιά, η ενότητα πάλης για ΛΕΥΤΕΡΙΑ-ΛΑΟΚΡΑΤΙΑ-ΜΟΡΦΩΣΗ-ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ, γιατί αυτό βέβαια σήμαιναν

⁷⁸ Φωτογραφία του πρωτοτύπου στο ίδιο, σ. 401-402.

⁷⁹ Ανταίος, *Συμβολή*, ΑΠ, σ. 415-419.

συνοπτικά τα τέσσερα γράμματα ΕΠΟΝ, η κατάργηση του διχασμού, που είχε παιδέψει τόσο το έθνος μας, σε μια καινούργια γενιά Ελλήνων ήταν το κλειδί για μια πανστρατιά της νεολαίας στην Αντίσταση και την Ανάσταση της Ελλάδας. Το κλειδί στην ψυχή των νέων».⁸⁰

Μια άλλη μαρτυρία για την ιδρυτική σύσκεψη της ΕΠΟΝ είναι αυτή του Κώστα Λιναρδάτου, που ήταν παρών ως μέλος της Φιλικής Εταιρείας Νέων, όπως αποτυπώνεται σε συνέντευξη που έδωσε στις 22-1-2003 στην Αθήνα: «Αυτοί που κατά τη γνώμη μου ήταν επικεφαλής για την οργάνωση της Ιδρυτικής Σύσκεψης της ΕΠΟΝ ήταν ο Βλαντάς, ο Μολυβδάς, ο Τρικαλινός, ο Σταύρος Γιαννακόπουλος (Σταμάτης), ο Κασιμάτης και η Ηλέκτρα για τα κορίτσια. Την εισήγηση την Ιδρυτική την έκανε ο Σταμάτης, σαν γραμματέας του ΕΑΜ Νέων. Μετά πήραν τον λόγο διάφοροι και μίλησαν, όχι όλοι από τους 25 που ήμασταν εκεί.[...] Το σπίτι ήταν του δασκάλου Παναγή Δημητράτου.[...] Έβγαζε πριν από τον πόλεμο το Διδασκαλικό Βήμα, το κύριο όργανο του συνδικάτου των δασκάλων, οι οποίοι βρίσκονταν κάτω από την επιρροή του Γληνού».

2.3.1. Το Ιδρυτικό της Ενιαίας Πανελλαδικής Οργάνωσης (ΕΠΟΝ)

Το πρώτο κείμενο που ψηφίστηκε στην ιδρυτική σύσκεψη της ΕΠΟΝ ήταν το «Ιδρυτικό» που άρχιζε με την αναφορά των εθνικών οργανώσεων Νέων που παρευρίσκονταν στη σύσκεψη δι' αντιπροσώπων.⁸¹ Αυτές ήταν: «Αγροτική Νεολαία Ελλάδας», «Ενιαία Εθνικοαπελευθερωτική Εργατοϋπαλληλική Νεολαία», «Ενιαία Μαθητική Νεολαία», «Ένωση Νέων Αγωνιστών Ρούμελης», «Θεσσαλικός Ιερός Λόχος», «Λαϊκή Επαναστατική Νεολαία», «Λεύτερη Νέα», «Ομοσπονδία Κομμουνιστικών Νεολαιών Ελλάδος», «Σοσιαλιστική Επαναστατική Πρωτοπορία Ελλάδος», «Φιλική Εταιρεία Νέων».

Απ' αυτές τις οργανώσεις, τέσσερις ήταν νεολαίες πολιτικών κομμάτων που συμμετείχαν στο ΕΑΜ (Αγροτική Νεολαία Ελλάδας, Λαϊκή Επαναστατική Νεολαία, Ομοσπονδία Κομμουνιστικών Νεολαιών Ελλάδος και Σοσιαλιστική Επαναστατική Πρωτοπορία Ελλάδος), δύο ήταν αθηναϊκές συνδικαλιστικές οργανώσεις του ΕΑΜΝ (Ενιαία Εθνικοαπελευθερωτική Εργατοϋπαλληλική Νεολαία και Ενιαία Μαθητική Νεολαία), δύο επαρχιακές αντιστασιακές οργανώσεις (Ένωση Νέων Αγωνιστών Ρούμελης και Θεσσαλικός Ιερός Λόχος) και δύο αντιστασιακές οργανώσεις της Αθήνας (Λεύτερη

⁸⁰ Ανταίος, *Συμβολή*, ΑΙ, σ.1-5

⁸¹ Κείμενα Εθνικής Αντίστασης, τόμ. Α', σ. 514-516 και Ανταίος, *Συμβολή*, ΑΙ, σ. 213-214.

Νέα και Φιλική Εταιρεία Νέων).⁸² Το ΕΑΜΝ που είχε την πρωτοβουλία της σύγκλησης της σύσκεψης αναφερόταν σε ξεχωριστό άρθρο: «αντιπροσωπεία του ΕΑΜΝ Μακεδονίας, Πελοποννήσου και τα μέλη της ΚΕ του ΕΑΜΝ».

Η συμμετοχή των παραπάνω οργανώσεων δήλωνε την πρόθεση η καινούργια οργάνωση που επρόκειτο να δημιουργηθεί να είναι πραγματικά πανελλαδική, αφού διαπιστώνεται ότι η γεωγραφική της εκπροσώπηση κάλυπτε ένα ευρύ φάσμα περιοχών της Ελλάδας, όπως η Στερεά Ελλάδα, η Θεσσαλία, η Πελοπόννησος και η Μακεδονία. Όσον αφορά στα κοινωνικά στρώματα που την συγκροτούσαν αυτά ήταν οι φοιτητές και οι εργαζόμενοι νέοι που είχε κινητοποιήσει νωρίτερα το ΕΑΜΝ στους χώρους των πανεπιστημίων και στους εργασιακούς χώρους. Η προσχώρηση της Λεύτερης Νέας στην ΕΠΟΝ εξασφάλισε, επίσης, στην οργάνωση έναν γυναικείο πυρήνα χιλιάδων νέων κοριτσιών, που ήταν έτοιμες και ώριμες να αναλάβουν αντιστασιακή δράση και να προωθήσουν μια ισότιμη συμμετοχή των γυναικών στην κοινωνία, αίτημα για την πραγματοποίηση του οποίου θα αγωνιστεί η ΕΠΟΝ.⁸³

Στο «Ιδρυτικό» αναφερόταν ότι όλες οι παραπάνω οργανώσεις χρειαζόταν να αυτοδιαλυθούν και να συγχωνευτούν περιλαμβανομένου και του ΕΑΜΝ. Η ΕΠΟΝ δε θα αποτελούσε ένα μέτωπο με διαφοροποιήσεις αλλά μια συμπαγή, ενιαία οργάνωση αποκλείοντας συμμαχίες ή συνεργασίες. Το Προσωρινό Κεντρικό Συμβούλιο της ΕΠΟΝ, που θα εκλεγόταν, θα έκανε διαπραγματεύσεις με κάθε εθνική οργάνωση νέων που θα ήθελε να προσχωρήσει στην Ενιαία Οργάνωση. Επιπλέον, προσδιοριζόταν ο χαρακτήρας της ΕΠΟΝ που θα ήταν εθνικοαπελευθερωτική, αντιφασιστική-προοδευτική, αντιπολεμική-φιλειρηνική οργάνωση της Νεολαίας.

2.3.2. Η Ιδρυτική Διακήρυξη της ΕΠΟΝ

Το δεύτερο κείμενο που ψηφίστηκε στις 23 Φεβρουαρίου 1943 ήταν η Ιδρυτική Διακήρυξη της Οργάνωσης.⁸⁴ Επρόκειτο για κείμενο γραμμένο σε απλή και καθημερινή γλώσσα, που στόχο είχε να πείσει και να συνεγείρει το λαό για ενότητα δράσης απέναντι στον κατακτητή. Η προσφώνηση απευθυνόταν προς τους νέους, τον ελληνικό λαό και τα κόμματα και άρχιζε με μια γλαφυρή περιγραφή της κατάστασης που βίωνε το ελληνικό

⁸² Βαρών –Βασάρ, *Η ενηλικίωση μιας γενιάς...*, σ. 351.

⁸³ Προφορική μαρτυρία Φώφης Λαζάρου, ιδρυτικού στελέχους τη Λεύτερης Νέας και της ΕΠΟΝ από Χρονικό Εθνικής Αντίστασης της ΕΡΤ, σειρά ντοκιμαντέρ με θέμα την Εθνική Αντίσταση στην Ελλάδα την περίοδο 1941-1944, επεισόδιο 13: «Η γυναίκα στην Αντίσταση».

⁸⁴ Κείμενα Εθνικής Αντίστασης, τομ. Α', σ. 516-517 και Ανταίος, *Συμβολή*, ΑΙ, σ. 210-212(δημοσιευμένο το έγγραφο σε μεταγραφή.

έθνος, επισημαίνοντας τον κίνδυνο της επιστράτευσης και την ανάγκη να αποσοβηθεί αυτός: «Στη διάρκεια 22 μηνών, υποδούλωσης κάτω από τη μπότα των φασιστών Γερμανών, Ιταλών και Βουλγάρων περάσαμε ανήκουστα βάσανα, πίκρες και καταστροφές. Και τώρα πιο πολύ πεινάμε, σκοτωνόμαστε, εξευτελιζόμαστε από τον κατακτητή, λιώνουμε στις αρρώστιες όλοι οι Έλληνες χωρίς καμιά διάκριση. Ο θάνατος έστησε το θρόνο του σε κάθε ελληνικό σπίτι. Πάνω στην υπόδουλη πατρίδα μας οργιάζει ο κατακτητής μ' άξιους συνεργάτες μια φούχτα προδότες.[...] Στο ψυχорράγημά του ο κατακτητής θα πάρει πιο σκληρά εξοντωτικά μέτρα. 'Θα πετάξουμε το χειρόκτιο και θα δυναμώσουμε τους γρόνθους μας...', είπε πριν λίγες μέρες ο Γκαίμπελς. Αυτό σημαίνει περισσότερη πείνα, ομηρία, πιο μαζική σφαγή των αθώων. Αυτό σημαίνει επιστράτευση».

Στη Διακήρυξη παρουσιαζόταν η ίδρυση της ΕΠΟΝ ως η απάντηση της νέας γενιάς, για να αντιμετωπιστούν όλοι οι θανάσιμοι κίνδυνοι που απειλούσαν τον ελληνικό λαό και να υπερισχύσουν τα «ωραιότερα ιδανικά»: «Για την εθνική μας λευτεριά. Για την οριστική και ολοκληρωτική εξόντωση του φασισμού τώρα και στο μέλλον. Για μια Ελλάδα ελεύθερη, που όλες οι εξουσίες θα πηγάζουν από τη κυριαρχική θέληση του λαού και της νέας γενιάς. Για μια Ελλάδα ακέρια κι ανεξάρτητη, χωρίς ιμπεριαλιστικούς πολέμους, με διαρκή ειρήνη, που θα στηρίζεται στην αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών και την αδελφική συνεργασία των λαών και των νεολαίων όλου του κόσμου και ειδικά της Βαλκανικής».

Ο στόχος της ΕΠΟΝ δεν ήταν μόνο η εθνική απελευθέρωση αλλά και η εξόντωση του φασισμού και οποιουδήποτε ολοκληρωτικού καθεστώτος καταπνίγει τις ελευθερίες των λαών. Ο αγώνας για τη νεολαία δεν ήταν μόνο εθνικοαπελευθερωτικός αλλά και πολιτικός. Οραματιζόταν έναν μεταπολεμικό κόσμο, όπου όλες οι εξουσίες θα πηγάζουν από τον λαό και τη νέα γενιά. Έναν κόσμο που θα επικρατεί το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης των ανθρώπων και δε θα γίνονται πόλεμοι σε βάρος των αδυνάτων. Σ' αυτό το σημείο εντοπιζόταν ο φιλειρηνικός χαρακτήρας της ΕΠΟΝ και ετίθεντο οι βάσεις για τους αγώνες της νέας γενιάς στις δεκαετίες του '60 και του '70, καθώς το κύριο σύνθημα της νεολαίας θα είναι η ειρήνη.⁸⁵

Στη συνέχεια, το κείμενο απευθυνόταν στις εθνικές οργανώσεις της νεολαίας «Ενωτική Νεολαία», «Εθνικό Κομιτάτο Νέων», «Ιερή Ταξιαρχία» και «Σπίθα» προσκαλώντας τες να προσχωρήσουν στην ΕΠΟΝ, για μια πλατύτερη συσπείρωση των νέων και για συλλογική δράση απέναντι στον κατακτητή, χαρακτηρίζοντας «έγκλημα εσχάτης προδοσίας» τη διαίρεση και τη διχόνοια. Η επόμενη παράγραφος απευθυνόταν στους γονείς των νέων, στην παλιότερη γενιά από την οποία ζητούσε τη βοήθειά της για την ενότητα και την επίτευξη των στόχων των νέων. Ακολούθως γινόταν έκκληση ξεχωριστά

⁸⁵ Βαρών-Βασάρ, *Η ενηλικίωση μιας γενιάς...*, σ. 358.

στις κοπέλες να αγωνιστούν πιο μαχητικά και να εμπνευστούν από τις ηρωίδες του 1821. Η αναφορά στο 1821 ήταν μόνιμη σ' όλη τη διάρκεια της κατοχής, το παρελθόν ήταν σημείο άντλησης προτύπων και σύνδεσης με τον καταξιωμένο αγώνα του παρόντος. Στη Διακήρυξη διατυπωνόταν, επίσης, ότι στον μεταπολεμικό κόσμο η γυναίκα θα καταλάμβανε τη θέση που της αξίζει.

Η έκκληση για προσχώρηση στην ΕΠΟΝ αφορούσε και τις μειονότητες που ο αγώνας τους για απελευθέρωση θα είχε ως συνέπεια την πολιτική ισοτιμία και τον σεβασμό των δικαιωμάτων τους στη μελλοντική Ελλάδα. Τέλος το κείμενο ολοκληρωνόταν με κάποιους χαιρετισμούς, όπως: «Ζήτω οι σύμμαχες νεολαίες της Σοβ. Ένωσης, Αγγλίας, Αμερικής και Κίνας. Ζήτω οι σύμμαχες υπόδουλες Νεολαίες στον αξονικό ζυγό. Ζήτω η αδάμαστη νεολαία της Ελλάδας».⁸⁶

2.4. Το Καταστατικό και ο «Δωδεκάλογος της Νεολαίας» της ΕΠΟΝ

Με βάση τις αρχές της ΕΠΟΝ, όπως διατυπώθηκαν στην Ιδρυτική Σύσκεψή της, καταρτίστηκε το Καταστατικό της οργάνωσης που δημοσιεύτηκε σε παράνομη έκδοση της «Νέας Γενιάς», τον Απρίλιο του 1943. Σ' αυτό μεταξύ των άλλων καθορίζονταν και τα μέσα που θα χρησιμοποιούνταν για την εκπλήρωση των βασικών σκοπών της ΕΠΟΝ, όπως η συσπείρωση όλων των νέων και των κοριτσιών ανεξάρτητα από τις πολιτικές και θρησκευτικές τους πεποιθήσεις στον καθημερινό και αδιάκοπο αγώνα σε όλους τους χώρους δραστηριότητάς τους, στο σχολείο, στο πανεπιστήμιο, στο εργοστάσιο, στους χώρους άθλησης και ψυχαγωγίας. Η ΕΠΟΝ χρειαζόταν να χρησιμοποιήσει όλους τους τρόπους προσέγγισης και κινητοποίησης των νέων, συνδυάζοντας τις παράνομες και τις νόμιμες μορφές πάλης, αξιοποιώντας την ατομική πρωτοβουλία του κάθε επονίτη νέου αλλά και συνεργαζόμενη με όλα τα κόμματα και τις επιστημονικές οργανώσεις που συμμερίζονταν το πρόγραμμα της.⁸⁷

Τον Σεπτέμβριο του 1943 δημοσιεύτηκε στο κεντρικό όργανο της ΕΠΟΝ, τη Νέα Γενιά ένα κείμενο αρχών της οργάνωσης, ο «Δωδεκάλογος της Νεολαίας» που παρουσίαζε με συμπυκνωμένο λόγο τους στόχους και τις επιδιώξεις της νεολαίας της ΕΠΟΝ.⁸⁸ Το ντοκουμέντο αυτό, για τη σύνταξη του οποίου συνεργάστηκαν οι παιδαγωγοί Ρόζα Αμβριώτη και Κώστας Σωτηρίου με το προεδρείο του Κ.Σ. της ΕΠΟΝ, αποτέλεσε ένα

⁸⁶ Ανταίος, *Συμβολή*, ΑΙ, σ. 210-212

⁸⁷ ΑΣΚΙ, αρχείο ΕΠΟΝ, φακ. 11.1191: Έντυπα φυλλάδια ΕΠΟΝ: Καταστατικό της Ενιαίας Πανελλαδικής Οργάνωσης Νέων και Ανταίος, *Συμβολή*, ΑΙ, σ. 215-220.

⁸⁸ Νέα Γενιά, όργανο του Κ.Σ της ΕΠΟΝ, χρόνος πρώτος, Αθήνα, 28 Σεπτεμβρίου 1943, αρ. φύλ. 11.

κορυφαίο παράδειγμα μανιφέστου που αναφερόταν στις ανησυχίες, τις ανάγκες και τα δικαιώματα της νέας γενιάς, τα οποία συνέδεε με τη συλλογική προσπάθεια για αλλαγή, για απελευθέρωση και λαοκρατία.⁸⁹ Στο κείμενο γινόταν λόγος για κοινωνική δικαιοσύνη, για ελευθερία από πολιτικούς και οικονομικούς φραγμούς που επέβαλαν τα υπάρχοντα οικονομικοκοινωνικά συστήματα του καπιταλισμού και του φασισμού, για παροχή προς τους νέους των μέσων για παράλληλη ανάπτυξη του σώματος και του πνεύματος τους.

Οι νέοι διεκδικούσαν το δικαίωμα σε μια πολύπλευρη μόρφωση και παιδεία που θα ανταποκρινόταν στις ανάγκες της εποχής και θα σεβόταν την προσωπικότητα του καθενός. Ενδιαφέρον σημείο του κειμένου αποτελούσε η αναφορά στο δικαίωμα των γυναικών για κοινωνική, πολιτική και οικονομική ισότητα, στοιχείο που καταδεικνύει ότι η ΕΠΟΝ υπήρξε μια προοδευτική νεολαιίστικη οργάνωση που προώθησε τα δικαιώματα της γυναίκας και αναγνώρισε την ισότιμη θέση της μέσα στην κοινωνία.

Στον «Δωδεκάλογο» της ΕΠΟΝ οι νέοι παρουσίαζαν το όραμά τους για έναν μεταπολεμικό κόσμο, όπου κυρίαρχα στοιχεία θα ήταν η ελευθερία των λαών και το δικαίωμά τους στην αυτοδιάθεση, η ειρήνη, η δικαιοσύνη, η ισότιμη μεταχείριση όλων των ανθρώπων. Το τελευταίο άρθρο κατέληγε: « Δίνουμε την υπόσχεση πως θα προετοιμάσουμε το έδαφος για το ριζοβόλημα και το πλούσιο άνθισμα ενός πρωτοπόρου νεοελληνικού σοσιαλιστικού πολιτισμού. Μόνο έτσι θα κατακτήσουμε και εμείς την εσωτερική μας ευτυχία». Ο όρος «σοσιαλισμός» προβαλλόταν πρώτη φορά σε επίσημο κείμενο της ΕΠΟΝ αλλά ο «σοσιαλισμός» αυτός τονιζόταν ότι έπρεπε να έχει σχέση με τη νεοελληνική πραγματικότητα και να είναι προσαρμοσμένος σ' αυτή, χωρίς να αποτελεί πιστή αντιγραφή του σοβιετικού ή οποιουδήποτε άλλου μοντέλου.⁹⁰ Οι νέοι της ΕΠΟΝ πίστευαν ότι ο πολιτισμός που θα διαμορφωνόταν θα οδηγούσε τους πολίτες στην εσωτερική ευτυχία, συσχετίζοντας έτσι τη συλλογική ευδαιμονία με την ατομική.

Τη μορφή του Επονίτη συμπλήρωνε και ένα άρθρο με τον τίτλο «Επονίτης ο νέος Έλληνας» που δημοσιεύτηκε στη «Νέα Γενιά» και έδινε συμπυκνωμένα τα κύρια γνωρίσματά του. Στο κείμενο παρουσιαζόταν εξιδανικευμένος ο χαρακτήρας και η δράση του νέου ανθρώπου που πάντα αγωνίζεται για την ανοικοδόμηση και αναμόρφωση της πατρίδας του, με πίστη στη Δημοκρατία και την Ειρήνη, ενάντια στην τυραννία και τον φασισμό. Ο επονίτης Έλληνας προβαλλόταν ως το πρότυπο του νέου που γκρεμίζει το παλιό και σαθρό αλλά στη θέση του χτίζει το καινούργιο, χωρίς να φοβάται τη δουλειά και τη δημιουργία, απαραίτητα στοιχεία για την επίτευξη κάθε σκοπού.⁹¹ Οι νέοι της ΕΠΟΝ όλα

⁸⁹ Ανταίος, *Συμβολή*, ΑΙ, σ. 43.

⁹⁰ Βασάρ-Βαρών, *Η ενηλικίωση μιας γενιάς...*, σ. 360.

⁹¹ Το άρθρο «Επονίτης ο Νέος Έλληνας», όπως δημοσιεύτηκε στη «Νέα Γενιά», φωτογραφία πρωτοτύπου στο Ανταίος, *Συμβολή*, ΑΙ, σ. 45.

τα παραπάνω τα έκαναν πράξη με εκατοντάδες περιοδικές εκδόσεις και έντυπα, συναυλίες, χορωδίες, θεατρικές παραστάσεις και διαλέξεις σε ολόκληρη την ελληνική επικράτεια προκρίνοντας μ' αυτό τον τρόπο την αυτενέργεια, την πρωτοβουλία και τη δημιουργικότητα του κάθε μέλους της οργάνωσης.⁹²

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄: ΠΤΥΧΕΣ ΤΗΣ ΠΟΛΥΜΟΡΦΗΣ ΔΡΑΣΗΣ ΤΗΣ ΕΠΟΝ

3.1. Η συμμετοχή της ΕΠΟΝ στις μεγάλες κινητοποιήσεις του 1943 στην Αθήνα

3.1.1. 24 Φεβρουαρίου 1943- 5 Μαρτίου 1943

Η ΕΠΟΝ, που ιδρύθηκε στις 23 Φεβρουαρίου 1943, με σκοπό την εθελοντική ένταξη των νέων στον αντιστασιακό αγώνα, την επομένη της ίδρυσής της συνέδωσε τη δράση της με όλες τις εκδηλώσεις της αντίστασης των πόλεων. Για έξι μήνες (Φεβρουάριος – Ιούλιος) η ελληνική πρωτεύουσα συγκλονίστηκε από μεγάλες διαδηλώσεις και κινητοποιήσεις και οι επονίτες νέοι ήταν παρόντες συμμετέχοντας σ' αυτές, πρωτοστατώντας σε επιτροπές για διεκδίκηση αιτημάτων και δίνοντας τους πρώτους νεκρούς. Μία από τις μεγαλύτερες νίκες του αντιστασιακού κινήματος το 1943 ήταν η ακύρωση της πολιτικής επιστράτευσης, της μαζικής δηλαδή αποστολής ελλήνων πολιτών στα γερμανικά εργοστάσια σε πρώτη φάση και στη συνέχεια στο ανατολικό μέτωπο.

Στις 30 Ιανουαρίου 1943 ο πρωθυπουργός Λογοθετόπουλος υπέγραψε διάταγμα «Περί υποχρεωτικής εργασίας του πληθυσμού της Ελλάδος» για τις ηλικίες 16-45 και στις 19 Φεβρουαρίου ο αρχηγός των δυνάμεων Κατοχής, στρατηγός Σπάιντελ, υπέγραψε και τη σχετική στρατιωτική διαταγή.⁹³ Η «Νεολαία», όργανο της ΟΚΝΕ, με κύριο άρθρο της τον ίδιο μήνα στην πρώτη σελίδα έγραφε για τους τρόπους, που οι κατακτητές και η κατοχική ελληνική κυβέρνηση χρησιμοποιούσαν (μείωση μισθών, απολύσεις, αύξηση της ανεργίας), για να εξαθλιώσουν τον λαό και να τον εξαναγκάσουν να δεχτεί την επιστράτευση, προσκαλώντας η εφημερίδα τη νέα γενιά να αντιδράσει δυναμικά.⁹⁴

⁹² Οντέτ Βασάρ-Βαρών, *Ελληνικός Νεανικός Τύπος 1941-1945, Καταγραφή*, εκδ. ΙΑΕΝ αρ. 10, Αθήνα 1987.

⁹³ Ανταίος, *Συμβολή*, Β΄, σ. 22-23.

⁹⁴ Φωτογραφία πρωτοτύπου «Νεολαία», όργανο της ΟΚΝΕ, αριθ. Φύλ. 16, Φλεβάρης '43 στο Ανταίος, *Συμβολή*, Β΄, σ. 21.

Η ΕΠΟΝ, η νεοσύστατη ενιαία νεανική αντιστασιακή οργάνωση χρειαζόταν να αποδείξει στην πράξη τις προθέσεις και τους υψηλούς στόχους που είχε θέσει και να καταξιωθεί μέσα από τη συμμετοχή της στο μέτωπο ενάντια στην πείνα, την τρομοκρατία και την επιστράτευση. Στις 24 Φεβρουαρίου οι κινητοποιήσεις κλιμακώθηκαν με την κήρυξη της πρώτης γενικής απεργίας και την πραγματοποίηση παλλαϊκής διαδήλωσης στην Αθήνα με τη συμμετοχή μεγάλων μαζών του λαού, - εργατών, υπαλλήλων, βιοτεχνών, εμπόρων και βεβαίως των νέων, φοιτητών και μαθητών - με συνθήματα στα οποία αντηχούσε η καινούργια λέξη -σύνθημα «ΕΠΟΝ» και με τα πλακάτ «Κάτω η Τρομοκρατία», «Κάτω η Επιστράτευση».⁹⁵

Στις κινητοποιήσεις της 24^{ης} Φεβρουαρίου και σ' αυτές που θα ακολουθήσουν τις επόμενες μέρες πρωταγωνίστησαν η εργαζόμενη και μαθητική νεολαία της ΕΠΟΝ. Εκατοντάδες εργαζόμενοι νέοι, μέλη της ΕΠΟΝ ξεσήκωναν τον κόσμο στα εργοστάσια, στα μαγαζιά, στα γραφεία, ενημέρωναν για τη νέα οργάνωση και προσκαλούσαν σε αγώνες κατά της επιστράτευσης.⁹⁶ Στους τοίχους γράφονταν πράσινα συνθήματα, -πράσινο, το χρώμα της ΕΠΟΝ και της ελπίδας- στις γειτονιές μοιράζονταν προκηρύξεις και στα σχολεία εκφωνούνταν ομιλίες με τους ομιλητές να τελειώνουν και να λένε τη λέξη «ΕΠΟΝ». Ο λαός βρισκόταν σε αναβρασμό και διαδήλωνε στους δρόμους της Αθήνας με τελικό προορισμό το Υπουργείο Εργασίας. Οι μαθητές είχαν ήδη κηρύξει απεργία στις 22 Φεβρουαρίου, η οποία συνεχίστηκε και στις 23 ενώ στις 25 πραγματοποιήθηκαν συγκεντρώσεις των μαθητών κατά ομάδες σχολείων.⁹⁷

Οι κινητοποιήσεις για την πολιτική επιστράτευση κορυφώθηκαν στις 5 Μαρτίου 1943. Την ημέρα αυτή πολίτες βγήκαν και διαδήλωσαν στους δρόμους της Αθήνας, στο Σύνταγμα και το Πολιτικό γραφείο, στο Δημαρχείο και την Ομόνοια, στην πλατεία Κάνιγγος, στο Υπουργείο Εργασίας. Οι νέοι και οι νέες της ΕΠΟΝ βρισκόνταν σε εγρήγορση από το προηγούμενο βράδυ, γράφοντας στους δρόμους συνθήματα κατά της επιστράτευσης και χρησιμοποιώντας τον τηλεβόα σε κάθε γειτονιά της Αθήνας και του Πειραιά, για να κινητοποιήσουν τους πολίτες.⁹⁸ Στους δρόμους της πρωτεύουσας οι διαδηλωτές συγκρούστηκαν με τους κατακτητές και τους συνεργάτες τους. Ο Σπύρος Λιναρδάτος γράφει σχετικά: « Μια τέτοια σύγκρουση γίνεται στο Μοναστηράκι. Εκεί βρίσκεται και η κύρια δύναμη των σπουδαστών. Οι έφιπποι καραμπινιέροι εφορούν με τις σπάθες.[...] Από 'κει ένα κύμα των διαδηλωτών πάνε στο εργατικό κέντρο..... και ένα άλλο

⁹⁵ Ανταίος, *Συμβολή*, Β, σ. 23-27.

⁹⁶ Από έκθεση του Εργατικού Τομέα της ΕΠΟΝ Αθήνας δημοσιευμένο στο Ανταίος, *Συμβολή*, Β', σ. 18.

⁹⁷ Ανταίος, *Συμβολή*, Β', σ. 23-31 και ανακοίνωση της Παμμαθητικής Επιτροπής, της 27-2-1943, όπως δημοσιεύεται στο ίδιο, σ. 32.

⁹⁸ Στο ίδιο, σ. 33-43.

στο Υπουργείο Εργασίας: εκεί δίνεται η σκληρότερη μάχη της μέρας. Οι διαδηλωτές μπαίνουν μέσα στο Υπουργείο, βρίσκουν με τη συνεργασία των υπαλλήλων τις καταστάσεις της επιστράτευσης, τις ρίχνουν έξω στο δρόμο και τις καίνε. Εδώ επεμβαίνουν η Γκεστάπο και τα Ες Ες, χτυπούν, συλλαμβάνουν, μα είναι πια αργά.»⁹⁹

Τελικά η κυβέρνηση και οι αρχές αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τα σχέδιά τους για επιστράτευση στην Ελλάδα, με τον Λογοθετόπουλο να δηλώνει στον Τύπο ότι ουδέποτε υπήρξε καμία σκέψη για επιστράτευση.¹⁰⁰ Το αντιστασιακό κίνημα είχε καταφέρει μια σημαντική νίκη και η νεολαία της ΕΠΟΝ με διαδηλώσεις πανελλαδικά τους επόμενους μήνες στην Καλαμάτα, στη Σπάρτη, στη Θεσσαλονίκη, στην Κόρινθο, στα Τρίκαλα καταξιωνόταν στη συνείδηση των Ελλήνων ως μια μαζική εθελοντική αντιστασιακή οργάνωση, που εξέφραζε τα ιδανικά και τον δυναμισμό της νέας γενιάς.¹⁰¹

3.1.2. 25 Μαρτίου 1943

Η επέτειος της 25^{ης} Μαρτίου ήδη από το 1942 είχε αποκτήσει χαρακτήρα διαδήλωσης απέναντι στην κατοχή, εμπνέοντας τη νέα γενιά που έβρισκε στο 1821 το ιδεολογικό και κοινωνικό υπόβαθρο της αντίστασης. Το πρώτο φύλλο της «Νέας Γενιάς», του εντύπου του Κεντρικού Συμβουλίου της ΕΠΟΝ, με ημερομηνία 22 Μάρτη 1943 προσκαλούσε τους νέους να συμμετάσχουν στις εθνικοαπελευθερωτικές εκδηλώσεις-διαδηλώσεις της 25^{ης} Μαρτίου, τιμώντας παράλληλα με τους ήρωες του '21 και τους τωρινούς που έπεσαν στις επάλξεις του εθνικού αγώνα.¹⁰²

Την παραμονή της επετείου οι νέοι της ΕΠΟΝ συγκεντρώθηκαν στο Πεδίο του Άρεως και στεφάνωσαν τις προτομές των αγωνιστών του '21 με τους καραμπινιέρους που βρίσκονταν από το πρωί σε επιφυλακή να χτυπούν και να συλλαμβάνουν μερικούς. Στη συνέχεια οι επονίτες συναντήθηκαν στην πλατεία Εξαρχείων και ανηφόρισαν στο Κολωνάκι, όπου στεφάνωσαν το άγαλμα του Ξάνθου, ιδρυτικού μέλους της Φιλικής Εταιρείας. Επόμενος σταθμός ήταν τα Προπύλαια του Πανεπιστημίου Εκεί απέθεσαν στεφάνια στα αγάλματα του Φεραίου και του Κοραή, κραυγάζοντας «ΕΠΟΝ» «ΕΠΟΝ». Την 25^η Μαρτίου η διαδήλωση έγινε παλλαϊκή με τη συμμετοχή πολιτών όλων των ηλικιών και τάξεων που ακολουθώντας το ίδιο δρομολόγιο τίμησαν τους ήρωες του παρελθόντος αλλά και του παρόντος. Το σύνθημα «ΛΕΥΤΕΡΙΑ-ΕΠΟΝ» κυριαρχούσε στο στόμα των

⁹⁹ Σπύρος Λιναρδάτος, «Οι φοιτητές στη Αντίσταση», περ. Επιθεώρηση Τέχνης, τχ 87-88, σ. 469.

¹⁰⁰ Στο ίδιο.

¹⁰¹ Ανταίος, *Συμβολή*, τόμ. Β., σ. 45-49.

¹⁰² Φωτογραφία πρωτοτύπου «Νέα Γενιά», όργανο του ΚΣ της ΕΠΟΝ, αριθ. Φύλ. 1, Αθήνα 22 Μάρτη 1943, στο Ανταίος, *Συμβολή*, Β', σ. 60.

διαδηλωτών οι οποίοι, παρά τα χτυπήματα και τις συλλήψεις από τους Ιταλούς κατακτητές, πλημμύρισαν τους δρόμους της Αθήνας με τραγούδια και συνθήματα.¹⁰³

3.1.3. 25 Ιουνίου 1943

Η τρομοκρατία των κατοχικών δυνάμεων αυξανόταν την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1943. Τα μπλόκα στις πόλεις και οι συλλήψεις, τα στρατόπεδα και η ομηρία, οι μαζικές εκτελέσεις σε συνδυασμό με την πείνα και την εξαθλίωση του ελληνικού λαού συνέθεταν ένα τρομακτικό σκηνικό για τους Έλληνες, που σε μεγάλο βαθμό συνειδητοποιούσαν ότι ο μόνος δρόμος σωτηρίας ήταν αυτός της μαζικής και μαχητικής αντίστασης. Στις 6 Ιουνίου οι Ιταλοί εκτέλεσαν στο στρατόπεδο κράτησης της Λάρισας (Κούρνοβο) 106 έλληνες κρατούμενους ως αντίποινα για την ανατίναξη της σήραγγας του Κουρνόβου από τους μαχητές του ΕΛΑΣ. Ανάμεσα στους εκτελεσθέντες ήταν και 54 κομμουνιστές Ακροναυπλιώτες που είχαν παραδοθεί από τη μεταξική δικτατορία στους Γερμανούς.¹⁰⁴

Η μαζική αυτή εκτέλεση, οι λεπτομέρειες της οποίας έγιναν γνωστές στην Αθήνα μέσω του παράνομου τύπου αλλά και το γενικότερο κλίμα τρομοκρατίας από τις κατοχικές αρχές, ενεργοποίησαν για άλλη μια φορά τον λαό και στις 25 Ιουνίου έγινε στην πρωτεύουσα μεγάλη αντιτρομοκρατική διαδήλωση. Το ρεπορτάζ της «Νέας Γενιάς», του οργάνου της ΕΠΟΝ κατέγραφε τη συμμετοχή πάνω από 200.000 πολιτών με πρωτοστατούσα τη νεολαία της ΕΠΟΝ, που με αποφασιστικότητα και μαχητικότητα φώναζαν «ΕΚΔΙΚΗΣΗ» για τους εκτελεσμένους πατριώτες, αντιμετωπίζοντας γενναία τη βία των δυνάμεων καταστολής της διαδήλωσης. Η εφημερίδα ανέφερε, επίσης, το θάνατο 20 ατόμων και τον τραυματισμό άλλων 100, στην πλειονότητά τους νέων.¹⁰⁵

3.1.4. 22 Ιουλίου 1943

Τον Ιούλιο του 1943 η ναζιστική διοίκηση αποφάσισε να παραχωρήσει ολόκληρη τη Μακεδονία και τη Θράκη στους βούλγαρους συμμάχους της, επιθυμώντας να αποσύρει εφεδρείες από την Ελλάδα και να τις χρησιμοποιήσει σε άλλα πεδία συγκρούσεων των δυνάμεων του Άξονα. Από την πρώτη στιγμή οι αντιστασιακές δυνάμεις της χώρας κάλεσαν

¹⁰³ Ανταίος, *Συμβολή*, Β, σ. 59-64 και Χρήστος Λάζος, *Ελληνικό Φοιτητικό κίνημα 1821-1973. Κοινωνικοί και πολιτικοί αγώνες*, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1987, σ. 287-291.

¹⁰⁴ Ανταίος, *Συμβολή*, Β', σ. 73-84 και Ζορμπαλάς, ό.π., σ. 53-54.

¹⁰⁵ Νέα Γενιά, αρ. φ. 6, 30 Ιουνίου 1943.

τον λαό σε εγρήγορση και αγώνα για ματαίωση της επέκτασης της βουλγαρικής κατοχής στη Βόρεια Ελλάδα. Οι διαδηλώσεις άρχισαν από τις 7 Ιουλίου με κινητοποιήσεις της μακεδονικής νεολαίας και με συγκεντρώσεις σε περιοχές της Θεσσαλονίκης, όπου οι επονίτες νέοι με ομιλίες, συνθήματα και πατριωτικά τραγούδια καλούσαν σε λαϊκή κινητοποίηση. Στις 8 Ιουλίου έγινε μεγάλη διαδήλωση στην Επτάλοφο ενώ στις 10 του ίδιου μήνα κηρύχθηκε παλλαϊκή απεργία. Διαδηλώσεις, συλλαλητήρια και συγκεντρώσεις ενάντια στον διαμελισμό της χώρας έγιναν τον Ιούλιο –Αύγουστο του '43 σ' ολόκληρη την Ελλάδα από το Κιλκίς έως την Καλαμάτα με τη συμμετοχή, όπως αναφέρεται σε διηγήσεις αντιστασιακών, συνολικά 3 εκατομμυρίων ανθρώπων.¹⁰⁶

Η κορυφαία, όμως, και μαζικότερη διαδήλωση έγινε στις 22 Ιουλίου στην Αθήνα. Προετοιμάστηκε από την Κεντρική Οργανωτική Επιτροπή λαϊκών κινητοποιήσεων του ΕΑΜ και συμμετείχαν σ' αυτήν πολίτες απ' όλο το φάσμα των αντιστασιακών οργανώσεων αλλά και ανοργάνωτοι. Ήδη από τις προηγούμενες ημέρες οι επονίτες με συνεργεία από φοιτητές, μαθητές, εργάτες, παιδιά της γειτονιάς γέμισαν τους δρόμους της Αθήνας και του Πειραιά με συνθήματα, προκηρύξεις, εικονογραφημένες αφίσες και αντίτυπα διαφωτιστικού περιεχομένου. Στις 22 Ιουλίου, ημέρα Πέμπτη, ένα τεράστιο πλήθος, - αναφέρεται ότι συμμετείχαν 400 χιλιάδες άνθρωποι- κατέκλυσε την οδό Πανεπιστημίου και αψηφώντας την παρουσία των κατοχικών δυνάμεων διαδήλωσε, για να μην παραχωρηθεί η Μακεδονία και η Θράκη στους Βούλγαρους.¹⁰⁷

Οι Ιταλοί και οι Γερμανοί πυροβολούσαν το πλήθος προσπαθώντας να καταστείλουν τη διαδήλωση αλλά οι συγκεντρωμένοι και κυρίως οι νέοι άνθρωποι επέδειξαν αυτοθυσία και αυταπάρνηση. Μαρτυρίες αυτοπτών μαρτύρων κάνουν λόγο για ηρωικές στιγμές από μέλη και στελέχη της ΕΠΟΝ, που ήταν από τα πρώτα θύματα της σύγκρουσης με τους κατακτητές· οι φοιτητές Παναγιώτα Σταθοπούλου, Κούλα Λίλη, Θεωνάς Μαυρομματίδης, Θώμης Χατζηθωμάς, Θανάσης Τεριακής ήταν μεταξύ των νεκρών της διαδήλωσης της 22^{ης} Ιουλίου που, σύμφωνα με τα αντιστασιακά έντυπα της εποχής, υπολογίζονταν σε 30 με 200 τραυματίες και 500 συλληφθέντες.¹⁰⁸

Μια ακόμα μαρτυρία, που περιγράφει τη διαδήλωση της 22ας Ιουλίου, τη γερμανική βία και τη θυσία των νέων, διανθισμένη λογοτεχνικά αποτελεί και αυτή του συγγραφέα, Ηλία Βενέζη, που δημοσίευσε στο περιοδικό « Λεύτερα Νιάτα » της ΕΠΟΝ Μακεδονίας,

¹⁰⁶ Ανταίος, *Συμβολή*, Β', σ. 85-93.

¹⁰⁷ Στο ίδιο, σ. 93-101.

¹⁰⁸ Προφορικές μαρτυρίες: 1. Μίνωα Σταυρίδη, αυτόπτη μάρτυρα των γεγονότων της διαδήλωσης της 22^{ης} Ιουλίου 1943, 2. Γιώργου Σταματόπουλου, στελέχους της ΠΕΑΝ, 3. Μαρίας Καρρά, στελέχους της μαθητικής ΕΠΟΝ, από «Χρονικό Εθνικής Αντίστασης» της ΕΡΤ, σειρά ντοκιμαντέρ με θέμα την Εθνική Αντίσταση στην Ελλάδα την περίοδο 1941-1944, επεισόδιο 7: «Φουντώνουν οι αγώνες στις πόλεις 1943» και Φανή Μανωλκίδου- Βέττα, *Θα σε λέμε Ισμήνη*, εκδ. Φιλίστωρ, Αθήνα 1997, σ. 33-46 και Μαρία Καρά, *Επονίτισσα, στους δρόμους και στις γειτονιές της Αθήνας*, εκδ. Δωρικός, Αθήνα 1982, σ. 79-85.

το διήγημα «22 Ιούλη 1943» : « Μες στην Αθήνα στους μεγάλους δρόμους της, το πλήθος περπατά σιωπηλό και σκυφτό σα να σεργιανά στον ήλιο και στα αγάλματα. Τίποτα δεν προδίνει πως κάτι ετοιμάζεται, πως κάτι θα γίνει. [...] Και η σπίθα ανάβει...να κορίτσι, κρατώντας ένα στεφάνι δάφνη, σκαλώνει στο άγαλμα και το στεφανώνει. Ο λαός γονατίζει.[...] Τα συμβάντα ήρθαν ύστερα σαν αστραπή. Το γερμανικό άρμα χύθηκε πάνω στο πλήθος. [...] ...κι έτρεξε βογκώντας προς το σώμα του κοριτσιού, που έχοντας αγκαλιασμένη τη σημαία την έβρεχε με το αίμα που έτρεχε από τις σπαραγμένες σάρκες του...». ¹⁰⁹

Ύστερα απ' όλες αυτές τις λαϊκές κινητοποιήσεις η χιτλερική ηγεσία αποφάσισε να εγκαταλείψει το σχέδιό της για παράδοση όλης της Μακεδονίας στις βουλγαρικές δυνάμεις. Από τα μέσα, πλέον, του 1943 το κέντρο βάρους της αντίστασης μετατοπίστηκε προς τον ένοπλο αγώνα τόσο στις πόλεις όσο και στα βουνά.

3.2. Η πολιτιστική δράση της ΕΠΟΝ

Η ΕΠΟΝ πολύ γρήγορα μετά την ίδρυσή της εξαπλώθηκε σ' ολόκληρη την επαρχία και τοπικές οργανώσεις συγκροτήθηκαν σε διάφορες επαρχιακές πόλεις. Η γεωγραφική της εξάπλωση συνοδεύτηκε από την ανάπτυξη ενός πρωτοφανούς σε έκταση και πολυμορφία πολιτιστικού κινήματος, που συνδύαζε την ψυχαγωγία με τη μόρφωση και την καλλιέργεια των ηθικών αξιών. Η ΕΠΟΝ, άλλωστε, είχε σκοπό να συνδέσει τον απελευθερωτικό αγώνα με τις καθημερινές ανάγκες των νέων ανθρώπων, βρίσκοντας τρόπους να απαντήσει στα ενδιαφέροντά τους και προκρίνοντας ως πρωτεύοντα τον πολιτιστικό τομέα. Απέναντι στην πείνα, την τρομοκρατία, τη βία και το θάνατο που προκαλούσε η ναζιστική κατοχή, προωθώντας την αλλοτρίωση του ανθρώπου μέσω της καλλιέργειας ρατσιστικών ηθικών προτύπων, η ΕΠΟΝ επιχείρησε να αντιτάξει ένα άλλο πρότυπο ζωής, όπου η συμμετοχή, η συλλογικότητα και η δημιουργία θα αποτελούσαν τα χαρακτηριστικά μιας μεταπολεμικής ελληνικής κοινωνίας με τους νέους να πρωταγωνιστούν σ' αυτήν. ¹¹⁰

Επιπλέον, η πολιτιστική δραστηριότητα από πλευράς της ΕΠΟΝ λειτουργούσε και ως τρόπος προσέλκυσης στους κόλπους της περισσότερων νέων, οι οποίοι δεν είχαν ίσως ακόμα διαμορφωμένη αντιστασιακή συνείδηση. Με τη συμμετοχή τους σε κάτι συλλογικό και με τους ίδιους να αναλαμβάνουν ενεργητικό ρόλο μέσα σ' ένα καλλιτεχνικό γεγονός,

¹⁰⁹ Περιοδικό « Λεύτερα Νιάτα » της ΕΠΟΝ Μακεδονίας (αρ. φύλ. 32, 23 Φλεβάρη 1945) στο: Ανταίος, *Συμβολή*, Β, σ. 108.

¹¹⁰ Λευτέρης Ελευθερίου, *Το Πολυτεχνείο και η ΕΠΟΝ Θεσσαλονίκης στην Εθνική Αντίσταση, αναμνήσεις*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1992, σ. 73.

καταπολεμούσαν το πλέγμα του διαρκούς φόβου και άγχους, που σκόπιμα καλλιεργούσαν οι δυνάμεις κατοχής, ξεχνούσαν την πείνα και επανακτούσαν την ψυχική τους δύναμη. Η πολιτιστική δραστηριότητα αποκτούσε αντιστασιακό νόημα, επειδή, ακριβώς, αντιτίθετο στην επιβολή ενός καταθλιπτικού κλίματος.¹¹¹

Ο Σπύρος Νοταράς, πρώην επονίτης σε μεταγενέστερη μαρτυρία του αναφέρει: «Κι η μεγαλύτερη προσφορά της ΕΠΟΝ: η αυτενέργεια, η πρωτοβουλία, η ανέγνωρη ως τότε ώθηση της δημιουργικότητας. Όποιο ταλέντο κι αν είχες δεν πήγαινε χαμένο. Μόνοι μας γράφαμε τις εφημερίδες μας, μόνοι μας τις τυπώναμε, από μας τους ίδιους ξεπήδησαν και οι αυτοδίδακτοι χαρακτες μας που μάθαν να δουλεύουν το λινόλεουμ και το ξύλο. Τα παιδιά που παίζαν κάποιο μουσικό όργανο ήταν περιζήτητα. στις απελευθερωμένες περιοχές οι θίασοι φύτρωναν σαν τα μανιτάρια.[...] Φτιάξαμε μια μεγάλη χορωδία μικτή, μια ορχήστρα ελαφράς μουσικής, ένα κουκλοθέατρο για την ψυχαγωγία των μικρών παιδιών και μια λέσχη που ήταν το καύχημα της πόλης μας, ώσπου έγινε στάχτη στον βωμό της εμφυλιοπολεμικής μισαλλοδοξίας».¹¹²

Από το καλοκαίρι του 1943 μαζί με τις διαδηλώσεις, λοιπόν, τον παράνομο τύπο, τα συνεργεία που έγραφαν στους τοίχους, διοργανώνονταν από την ΕΠΟΝ και καλλιτεχνικές εκδηλώσεις, πρώτα στα σπίτια με απαγγελίες, τραγούδια και στη συνέχεια σε εξωτερικούς χώρους, στο Πεδίο του Άρεως, στο άλσος του Παγκρατίου, όπου μαθητές και φοιτητές συγκεντρώνονταν, χόρευαν, τραγουδούσαν, έπαιζαν θέατρο, έκαναν εκδρομές με πολύωρες πεζοπορίες. Μάλιστα μέσα στην ΕΠΟΝ φύτρωσαν και καλλιεργήθηκαν τα ταλέντα κορυφαίων στη συνέχεια πνευματικών ανθρώπων. Ο Κώστας Μανωλκίδης, μέλος της γραμματείας του μαθητικού τομέα ΕΠΟΝ αναφέρει: « Δεν έλειπαν και τα ταλέντα... Θυμάμαι τον Θεοδωράκη και τον Κουνάδη, μουσικούς στη Νέα Σμύρνη, τον Μάνο Χατζηδάκη, Επονίτης κι αυτός στο Παγκράτι. Επίσης, μετέπειτα ηθοποιοί, όπως ο Βασταρδής και η Λαλοπούλου αλλά και ζωγράφοι, τον Γαϊτή, τον Μολφόση, τον Χάρη Βογιατζή. Βγάzaμε και τη 'Μαθητική Φωνή'. Από 'κει ξεκίνησαν την καριέρα τους πολλοί γνωστοί δημοσιογράφοι. Πρώτος αρχισυντάκτης ήταν ο Χρήστος Πασσαλάρης, τον διαδέχτηκε ο γνωστός λογοτέχνης, Αλέξης Κοτζιάς. Επίσης ο μικρός τότε ποιητής, Τίτος Πατρίκιος, η Ελένη Γλυκατζή (μετέπειτα βυζαντινολόγος Αρβελέρ), τα χρυσά νιάτα της Ελλάδας. Το σύνθημα 'πολεμάμε και τραγουδάμε', πολιτιστική δουλειά μαζί με τον αγώνα».¹¹³

¹¹¹ Βαρών-Βασάρ, *Η εφηλικίωση...*, σ. 455-457, 463.

¹¹² Σπύρος Νοταράς, «Η ΕΠΟΝ σφράγισε τη ζωή μας», απόσπασμα, εφ. Αυγή, 22 Φεβρουαρίου 1976.

¹¹³ Προφορική μαρτυρία Κώστα Μανωλκίδη, μέλους της γραμματείας μαθητικού τομέα ΕΠΟΝ από Χρονικό Εθνικής Αντίστασης της ΕΡΤ, σειρά ντοκιμαντέρ με θέμα την Εθνική Αντίσταση στην Ελλάδα την περίοδο 1941-1944, επεισόδιο 12: «Η νεολαία στην Αντίσταση».

Η πολιτιστική δράση της ΕΠΟΝ αναπτύχθηκε σε κάθε γωνιά της χώρας και καταγράφηκε στη συλλογική μνήμη αυτών που συμμετείχαν ως μια μοναδική εμπειρία. Μόλις στηνόταν σε μια επαρχιακή πόλη η τοπική οργάνωση, έπρεπε πρώτιστα να εκδόσει εφημερίδα και στη συνέχεια να επαναδραστηριοποιήσει παλιότερους συλλόγους της πόλης ή του χωριού. Το άνοιγμα σχολείων στην επαρχία και η καμπάνια αναλφαβητισμού με τους νέους να μαθαίνουν γράμματα στους αναλφάβητους, τα συσσίτια, οι έρανοι για τις οικογένειες που είχαν καταστραφεί αλλά και για τους στρατιώτες του ΕΛΑΣ συνδύαζονταν με την αναβίωση παλιών εκπολιτιστικών συλλόγων, άνοιγμα λεσχών, όπου διοργανώνονταν δράσεις που ήταν άγνωστες στις επαρχιακές πόλεις, και διεύρυναν τους ορίζοντες των νέων που συμμετείχαν σ' αυτές, όπως ποίηση, αθλήματα, συναυλίες, διαλέξεις, κύκλος θεάτρου.¹¹⁴

Από εκθέσεις των Συμβουλίων Περιοχών της ΕΠΟΝ που συντάχθηκαν τον Φεβρουάριο του 1944, με την ευκαιρία της πρώτης επετείου από την ίδρυση της ΕΠΟΝ, λαμβάνουμε πληροφορίες σχετικά με την πολιτιστική δράση της οργάνωσης. Συγκεκριμένα από έκθεση που αφορά στην Πελοπόννησο: « Όμως εκεί που υπήρχαν αρκετές επιτυχίες είναι ο τομέας εκπολιτισμού. Σ' όλους τους νομούς ξαναζωντανεύουν παλιοί εκπολιτιστικοί σύλλογοι που μέσα απ' αυτούς αρχίζει μια ζωντανή εκπολιτιστική κίνηση. [...] Στο Άργος «Μουσικός Σύλλογος». [...] Στην Αχαΐα ξαναζωντανεύουν όλοι οι παλιοί αθλητικοί σύλλογοι. [...] Στη Μεσσηνία ιδρύεται Φοιτητική Λέσχη. [...] Αναπτύσσεται μια πλούσια εκπολιτιστική κίνηση με πρωτοβουλία των επονητών στους νέους, τους εργάτες, μαθητές κλπ. στις πόλεις και στους νέους αγρότες με τακτικές εύθυμες βραδιές, θεατρικές παραστάσεις, πανηγύρια κλπ.»¹¹⁵

Ένα από τα πιο επιτυχημένα πολιτιστικά δημιουργήματά της ΕΠΟΝ ήταν η συγκρότηση του Εκπολιτιστικού Ομίλου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (ΕΟΠ), που λειτουργούσε ως πανεπιστημιακός φορέας και με τη στήριξη καθηγητών ανέπτυξε έντονη δραστηριότητα. Ο ΕΟΠ κατόρθωσε ξεπερνώντας πολλές δυσκολίες να εκδόσει από τον Φεβρουάριο του 1944 το δεκαπενθήμερο περιοδικό « Ξεκίνημα. Εμπνευστής όλης αυτής της προσπάθειας υπήρξε ο Λευτέρης Ελευθερίου, ο οποίος ήρθε από την Αθήνα και ανέλαβε τη γραμματεία της ΕΠΟΝ Θεσσαλονίκης.¹¹⁶

¹¹⁴ Προφορική μαρτυρία Κατίνας Τέντας-Λατίφη, στελέχους ΕΠΟΝ Αλμυρού από Χρονικό Εθνικής Αντίστασης της ΕΡΤ, σειρά ντοκιμαντέρ με θέμα την Εθνική Αντίσταση στην Ελλάδα την περίοδο 1941-1944, επεισόδιο 12: «Η νεολαία στην Αντίσταση» και Σπύρος Νοταράς, «Η ΕΠΟΝ σφράγισε τη ζωή μας», *Περιοδικό Αντί*, τ.χ. 782, Αθήνα 2003, σ. 26-27.

¹¹⁵ Δημοσιευμένη έκθεση της ΕΠΟΝ του Συμβουλίου Περιοχής Πελοποννήσου, (23/2/43-23/2/44) στο Ανταίος, *Συμβολή*, Β, σ. 349-351.

¹¹⁶ Ανταίος, *Συμβολή*, ΑΙΙ, σ. 458 και Β, σ. 453.

Είναι χαρακτηριστικό ότι από το περιοδικό «Ξεκίνημα» ξεπήδησαν πολλοί λογοτέχνες που στη συνέχεια κατέβαλαν σημαντική θέση στα ελληνικά γράμματα. Οι ποιητές, Κλείτος Κύρου, Πάνος Θασίτης, Θανάσης Φωτιάδης, Γιώργος Καφταντζής, Αντώνης Ζαχαρόπουλος, Τάκης Σινόπουλος, Ελένη Βακαλό και Σταύρος Βαβούρης. Επίσης, καθηγητές του πανεπιστημίου συνεργάστηκαν με το περιοδικό, όπως ο Γιάννης Ιμβριώτης, ο Αντώνιος Σιγάλας, ο Απόστολος Βακαλόπουλος, ο Αγαπητός Τσοπανάκης και ο τότε φοιτητής και μετέπειτα καθηγητής, Αριστόβουλος Μάνεσης με ένα φιλολογικό του δοκίμιο. Ο Μανόλης Αναγνωστάκης που υπήρξε αρχισυντάκτης του περιοδικού αναφέρει: «Αν δούμε τα πράγματα αντικειμενικά μετά από τόσα χρόνια, πέρα από μυθοποιήσεις, θα διαπιστώσουμε ότι εκείνο που χαρακτήρισε και σφράγισε εκείνη την εποχή, δεν ήταν μονάχα οι θυσίες, οι ηρωισμοί, τα πάθη ή τα λάθη αλλά βασικά ήταν οι νέοι τρόποι ζωής που ξεπήδησαν, οι νέες δυνατότητες που ανοίχτηκαν ιδιαίτερα μπροστά στη νεολαία, τα καινούργια οράματα που πρόβαλε η ΕΠΟΝ, που όσο κι αν σφαγιάστηκαν στη συνέχεια, εντούτοις άφησαν τον σπόρο τους για τις ερχόμενες γενιές».¹¹⁷

3.3. Η παρουσία των γυναικών στην ΕΠΟΝ

Στο κίνημα της αντίστασης οργανώθηκαν πρώτη φορά μεγάλες κοινωνικές ομάδες μεταξύ αυτών και οι γυναίκες, συμμετέχοντας ενεργά στην άσκηση της πολιτικής, επιδιώκοντας μέσα από τις αντιστασιακές οργανώσεις την εθνική και κοινωνική απελευθέρωση. Οι αλλαγές που επέφερε ο πόλεμος στη ζωή τους, οι σκληρές συνθήκες της κατάκτησης και οι αντιξοότητες της κατοχής υπήρξαν λόγοι που ανέστειλαν τους περιορισμούς ως προς τη συμμετοχή τους στα κοινά. Επιπρόσθετα, οι οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές που είχαν συντελεστεί στην ελληνική κοινωνία την περίοδο του Μεσοπολέμου βοήθησαν, ώστε η συμμετοχή των γυναικών στον αντιστασιακό αγώνα να λάβει και μια άλλη κατεύθυνση. Αυτή αφορούσε, κυρίως, τις νέες γυναίκες των πόλεων.¹¹⁸

Το χάσμα των γενεών, η δυνατότητα να σπουδάζουν και εργάζονται έξω από το σπίτι, η ενασχόληση με τον αθλητισμό, ο γάμος από έρωτα και η αμφισβήτηση της προίκας έπαιξαν σημαντικό ρόλο, καθώς στον αγώνα θα πρωτοστατήσουν, αρχικά, οι φοιτήτριες και οι μαθήτριες, οι μορφωμένες γυναίκες που θα γίνουν καθοδηγήτριες των κοριτσιών που

¹¹⁷ Προφορική Μαρτυρία Μανόλη Αναγνωστάκη από Χρονικό Εθνικής Αντίστασης της ΕΡΤ, σειρά ντοκιμαντέρ με θέμα την Εθνική Αντίσταση στην Ελλάδα την περίοδο 1941-1944, επεισόδιο 12: «Η νεολαία στην Αντίσταση».

¹¹⁸ Τασούλα Βερβενιώτη, *Η γυναίκα της Αντίστασης. Η είσοδος των γυναικών στην πολιτική*, εκδ. Κουκκίδα, Αθήνα 2013, σ. 110-113.

ζούσαν στην επαρχία. Γράφει η Δανάη Αντωνοπούλου- Ψιλοπούλου: « Το πρώτο κίνητρο ήταν η φοβερή κατάσταση υποτέλειας και σκλαβιάς. Φανερός σκλαβιάς. Φανερός... Ήρθαν εδώ ξένοι και μας ρήμαζαν. Πεινάγαμε. Πείναγαν τα παιδιά.[...] Αυτό ήταν το πρώτο, αλλά δεν ήταν αυτό που θα μπορούσε να σε κρατήσει μέσα στον αγώνα ολοκληρωτικά. Στη συνέχεια η οργάνωση έδινε τη δυνατότητα στα κορίτσια να ξεφεύγουν από το σπίτι και αυτό δημιούργησε μια ικανοποίηση, μια αυτοπεποίθηση, που με τη σειρά της ανέπτυξε το μυαλό και όλη την προσωπικότητα».¹¹⁹

Η ένταξη των κοριτσιών σε μία οργάνωση παρουσίαζε προβλήματα, όπως οι κοινωνικές προκαταλήψεις για τη συμμετοχή τους στην πολιτική, οι δυσκολίες να βγαίνουν από το σπίτι και να συναναστρέφονται με αγόρια. Η Μαρία Καρανά αναφέρει: « Για μένα, για τις νεαρές κοπέλες μια άλλη μάχη αρχίζει: Με το σπιτικό. [...] Κανείς δεν ξέρει πως αυτές οι νεαρές κοπέλες που καθημερινά αντικρύζουν το θάνατο στα μάτια, αυτές που κάθε τόσο χώνονται μέσ' τη μύτη των Γερμανών χωρίς φόβο, που τρέχουν μπροστά στις διαδηλώσεις και που επιζούν κατά τύχη, αυτές φοβούνται. Φοβούνται τη μάνα τους που τις περιμένει πίσω απ' τη πόρτα κάθε βράδυ».¹²⁰

Η δημιουργία το 1942 μιας καθαρά γυναικείας οργάνωσης, της Λεύτερης Νέας στον χώρο της αριστεράς διευκόλυνε τη συμμετοχή των γυναικών στην αντίσταση και βοήθησε να βρεθεί πιο εύκολα χώρος να συγκεντρωθούν και να αναπτύξουν κοινωνική δράση. Η οργάνωση, όμως, που αγκάλιασε μαζικά τις γυναίκες και τις αντιμετώπισε ως άτομα με αυθύπαρκτη προσωπικότητα, προωθώντας τα δικαιώματα και τις ελευθερίες τους ήταν η ΕΠΟΝ.¹²¹ Κατόρθωσε να συγκεντρώσει στους κόλπους της εκατοντάδες χιλιάδες νέες και να προβάλλει έναν προωθημένο λόγο γύρω από το θέμα της θέσης της γυναίκας μέσα στην κοινωνία. Είναι χαρακτηριστικό ότι στο τεύχος της εφημερίδας της οργάνωσης, της Νέας Γενιάς, που δημοσίευσε τον «Δωδεκάλογο της Νεολαίας», το σχέδιο εικόνιζε ένα αγόρι και ένα κορίτσι να ανεβαίνουν χέρι-χέρι μια σκάλα, στην κορυφή της οποίας λάμπει ο ήλιος, πατώντας ακριβώς στο ίδιο σκαλί.

Επίσης, το άρθρο 8 από τον «Δωδεκάλογο της Νεολαίας» αναφερόταν στο θέμα της απελευθέρωσης της γυναίκας: « Θέλουμε εμείς οι Νέες, λυτρωμένες από τον απατηλό και παραστρατημένο φεμινισμό, να σπάσουμε τις αλυσίδες της πολύμορφης σκλαβιάς μας και ν' αγωνιστούμε ολόψυχα πλάι πλάι και μαζί με τους νέους, για να κατακτήσουμε την οικονομική, την κοινωνική και την πολιτική μας ισότητα. Μόνο έτσι θα λάμψει ο αληθινός

¹¹⁹ Δανάη Αντωνοπούλου-Ψιλοπούλου, *Τα κορίτσια του Πολυτεχνείου, Από τους αγώνες της Κατοχής στην αγωνία της φυλακής*, εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα 2008.

¹²⁰ Καρανά, ό.π., σ. 103-104.

¹²¹ Βερβενιώτη, ό.π., σ. 260-270.

εαυτός μας και θα υψωθούμε στον γνήσιο γυναικείο ανθρωπισμό».¹²² Στην ΕΠΟΝ τα κορίτσια συμμετείχαν σ' όλες τις δραστηριότητες του Εθνικοαπελευθερωτικού Αγώνα αλλά και στην εκπολιτιστική δράση. Μπόρεσαν να δράσουν στη δημόσια σφαίρα, να βγουν στους δρόμους ως μέλη του έθνους, ως Ελληνίδες, γυναίκες, αδερφές, κόρες και μάνες αγωνιστών.

Η επονίτισσα μαζί με τους νέους οργάνωνε γιορτές, πάρτυ και εκδρομές και συναναστρεφόταν με τα αγόρια, καταργώντας τις προκαταλήψεις της εποχής περί ηθικής, σοβαρότητας και ντροπής που θα έπρεπε να νιώθουν οι γυναίκες.¹²³ Στις εκδρομές που διοργάνωνε ο μαθητικός τομέας της ΕΠΟΝ επικρατούσε κλίμα χαράς, ξενιοσιάς και αισιοδοξίας. Νέοι και νέες ψυχαγωγούνταν και ανέπτυσσαν μεταξύ τους φιλικούς δεσμούς, δεσμούς που στηρίζονταν όχι μόνο στην κοινή δράση για την απελευθέρωση της πατρίδας αλλά και στα κοινά ενδιαφέροντα και στις κοινές ανάγκες και επιθυμίες της νεότητας.

Τα κορίτσια της ΕΠΟΝ συμμετείχαν στις προετοιμασίες για τις μεγάλες διαδηλώσεις, γράφοντας συνθήματα με συνεργεία που γέμιζαν τους δρόμους της Αθήνας με κόκκινα και πράσινα γράμματα, μοιράζοντας προκηρύξεις και τρικ, εκφωνώντας ομιλίες στα σχολεία, στα πανεπιστήμια, στα εργοστάσια, διανέμοντας τον παράνομο τύπο που αποτελούσε τον εμψυχωτή των ευρύτερων μαζών. Την ώρα των διαδηλώσεων οι επονίτισσες τολμούσαν περισσότερο και αποτελούσαν τα πιο γνωστά θύματα των συγκρούσεων με τις δυνάμεις καταστολής. Στη μεγάλη παναθηναϊκή διαδήλωση της 25^{ης} Ιούνη του 1943 αρκετά νεαρά κορίτσια τραυματίστηκαν ενώ και η διαδήλωση της 22ας Ιούλη 1943 είναι συνδεδεμένη με το θάνατο της Παναγιώτας Σταθοπούλου και της Κούλας Λίλη, δύο νέων κοριτσιών, σπουδαστριών, 18 και 19 χρόνων.¹²⁴

Γυναίκες οργανώθηκαν στην ΕΠΟΝ όχι μόνο στην πρωτεύουσα αλλά και στην επαρχία, βρίσκοντας με την αντιστασιακή τους δράση διέξοδο στο ασφυκτικό οικογενειακό και πατριαρχικό περιβάλλον μέσα στο οποίο ζούσαν. Στην επαρχία η σύγκρουση της γυναίκας με την παραδοσιακή νοοτροπία ήταν πιο έντονη, καθώς δε σύχναζε σε χώρους που βρίσκονταν άνδρες. Η ΕΠΟΝ, όμως, κατάφερε να σπάσει αυτό το «γκέττο» και εκατοντάδες νέες προσχώρησαν μαζικά στην Αντίσταση.¹²⁵ Μέλη της οργάνωσης από τις πόλεις και μορφωμένες κοπέλες ταξίδευαν στα χωριά, στρατολογούσαν τις νέες, τις βοηθούσαν να μάθουν γράμματα και να συμμετέχουν σε πολιτιστικές εκδηλώσεις, καλλιεργώντας τους τη δίψα για μάθηση και για μια ανώτερη ζωή. Ο Κώστας Λιναρδάτος, ιδρυτικό στέλεχος της ΕΠΟΝ ανέφερε σε συνέντευξή του: «Ήτανε, πώς να σου πω...μεγάλη επανάσταση αυτό

¹²² Νέα Γενιά, όργανο του Κ.Σ της ΕΠΟΝ, χρόνος πρώτος, Αθήνα, 28 Σεπτεμβρίου 1943, αρ. φύλ. 11.

¹²³ Καρά, ό.π., σ. 61-62.

¹²⁴ Στο ίδιο, σ. 79-85 και Βερβενιώτη, ό.π., σ. 277-278

¹²⁵ Ζώης Κουτσαύτης, *Η Εθνική Αντίσταση στη Λευκάδα (Ιταλική και Γερμανική κατοχή)*, εκδ. ΠΕΑΕΑ Λευκάδας, Αθήνα 1991, σ. 182-183 από: Βασάρ, *Η εθελικίωση...σ. 97.*

που έγινε. Δεν ήταν επανάσταση με τα όπλα. Ήταν κοινωνική επανάσταση. Ήταν επανάσταση στα ήθη, στην καθημερινή ζωή». ¹²⁶

Το νόημα που έπαιρνε η ένταξη των κοριτσιών στην ΕΠΟΝ και η σημασία που είχε για τη ζωή τους φαίνεται από μαρτυρίες των ιδίων. Η Τούλα Δρακοπούλου από την Καλαμάτα, φοιτήτρια της Φιλοσοφικής, μέλος της Λεύτερης Νέας και αργότερα της ΕΠΟΝ Αθήνας, επέστρεψε στην Καλαμάτα το 1943, για να οργανώσει τα χωριά της Μεσσηνίας στην ΕΠΟΝ. Αναφέρει: «Καταρχήν ήμουν φοβισιάρια. Φοβόμουν το σκοτάδι, φοβόμουν τις σκιές στο δρόμο, φοβόμουν τα σκυλιά, και ήμουν ένα δειλό πλάσμα». Κι όμως αυτό το δειλό κορίτσι το καλοκαίρι και το φθινόπωρο του 1943 θα διασχίσει με τα πόδια όλα τα χωριά της Μεσσηνίας, για να στήνει τις τοπικές οργανώσεις της ΕΠΟΝ. «Σε συνεννόηση με το ΕΑΜ γινόταν το δρομολόγιο. [...] Κυρίως με τα πόδια πήγαινα, αλλά καμιά φορά μου δίναν κανένα μουλάρι. [...] Κι εγώ αρχίζω τώρα μια περιοδεία στον Άγιο Πέτρο Κυνουρίας. Πήγαινα, για να οργανώσω μια σύσκεψη στελεχών της περιοχής. [...] Δεν έφτασα στον Άγιο Πέτρο, γιατί με σταμάτησαν οι αντάρτες του ΕΛΑΣ, γιατί καιγόταν ο Πάρνωνας». ¹²⁷ Τα κορίτσια ξεπερνούν τους φόβους τους, γίνονται καθοδηγητές, αναλαμβάνουν πρωτόγνωρους για τα ίδια ρόλους και αναμετρώνται καθημερινά με την απειλή του θανάτου, που караδοκεί σε κάθε στιγμή του αντιστασιακού αγώνα.

Οι γυναίκες της ΕΠΟΝ δρούσαν ποικιλοτρόπως, βοηθώντας στη συγκέντρωση χρημάτων για ενίσχυση των οικογενειών που είχαν θύματα, προσφέροντας υπηρεσίες στα νοσοκομεία και τα λαϊκά ιατρεία, αλλά και διοργάνωναν συσσίτια για τα παιδιά, συγκέντρωναν ρούχα και τρόφιμα για τους πολεμιστές του ΕΛΑΣ, φρόντιζαν για τη λειτουργία σχολείων και παιδικών σταθμών. Στις συγκεντρώσεις, στα συλλαλητήρια και στις εκλογές που γίνονταν στα πλαίσια της οργάνωσης διαδραμάτιζαν «πρωτοποριακό ρόλο». ¹²⁸ Υπήρξαν, βέβαια, και οι πιο τολμηρές που ανέπτυξαν και ένοπλη δράση, οι ανταρτοεπονίτισσες, οι κοπέλες εκείνες που κυνηγημένες από τον κατακτητή κατέφυγαν στο βουνό, έμειναν κάποιο διάστημα στον ΕΛΑΣ και στη συνέχεια τις «διέθεσαν» στην ΕΠΟΝ για το «γυναικείο κίνημα». Μετείχαν σε μαχητικές εκδηλώσεις και σαμποτάζ και το υπόλοιπο διάστημα δούλευαν στην πολιτική οργάνωση. Υπήρχαν γυναίκες που θέριζαν έχοντας στον ώμο τους το όπλο, τύπωναν στον πολύγραφο, μετέφεραν μηνύματα για τον ΕΛΑΣ, έπιαναν υπόπτους. ¹²⁹

¹²⁶ Από τη συνέντευξη του Κώστα Λιναρδάτου στο Αντί «Οι επονίτισσες της Κατερίνης» στο: αφιέρωμα για τα 60 χρόνια ΕΠΟΝ, περιοδικό Αντί, τ.χ. 782, Φεβρουάριος 2003, σ. 35.

¹²⁷ Από μαγνητοφωνημένη συζήτηση της Οντέτ Βαρών--Βασάρ με την Τούλα Δρακοπούλου στο: Βαρών-Βασάρ, *Η εφηλικίωση...* σ. 95-97.

¹²⁸ Προφορική μαρτυρία Κατίνας Τέντα-Λατίφη, ΕΠΟΝ Αλμυρού από Χρονικό Εθνικής Αντίστασης της ΕΡΤ, σειρά ντοκιμαντέρ με θέμα την Εθνική Αντίσταση στην Ελλάδα την περίοδο 1941-1944, επεισόδιο 12: «Η νεολαία στην Αντίσταση».

¹²⁹ Βερβενιώτη, ό.π., 232-236 και 322-326.

Με τη συμμετοχή τους στην ΕΠΟΝ και τον αντιστασιακό αγώνα, οι γυναίκες ανέπτυσαν πρωτόγνωρους δεσμούς με τους άνδρες συναγωνιστές τους και πραγματοποιούνταν μέσα τους ένα μετασχηματισμός, μια αλλαγή σχετικά με το ρόλο τους στην κοινωνία. Το πρότυπο, πλέον, της γυναίκας που προβαλλόταν ήταν αγωνιστικό και η κοπέλα της ΕΠΟΝ έπρεπε να είναι άφοβη, δυνατή, γενναία. Μέσα στην οργάνωση καλλιεργούνταν στις νέες το συναίσθημα της αυτοπεποίθησης αλλά και της ενεργής συμμετοχής σε κάτι συλλογικό.¹³⁰

Τα κορίτσια της ΕΠΟΝ με οδηγό την ΕΠΟΝ αναζήτησαν καινούργιο δημιουργικό περιεχόμενο στη ζωή τους. Ζήτησαν πλήρη ισοτιμία και εκλογικό δικαίωμα στις δημοτικές και βουλευτικές εκλογές. Ζήτησαν να ανοίξουν οι πόρτες για μόρφωση και επαγγελματική κατάρτιση, να εξασφαλιστεί η δυνατότητα να συμμετέχουν σ' όλες τις αθλητικές και εκπολιτιστικές εκδηλώσεις. Η οργάνωση των νέων γυναικών στην ΕΠΟΝ τους προσέφερε την ευκαιρία να «πετάξουν» ό,τι τις κρατούσε μακριά από τη ζωή, να έρθουν αντιμέτωπες με το πατριαρχικό περιβάλλον και να δουν το μέλλον με αισιοδοξία και εμπιστοσύνη.¹³¹

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η συμμετοχή των νέων στην Ελλάδα στο κίνημα της αντίστασης, κυρίως μέσα από σχήματα νεανικά, υπήρξε ένα ευρύτατο φαινόμενο. Οι νεανικές αντιστασιακές οργανώσεις, δημιουργήματα σε μεγάλο βαθμό των νέων ανθρώπων, υπήρξαν οι χώροι που δεξιώθηκαν τη διάθεση τους για αντίσταση απέναντι στο καθεστώς κατοχής αλλά συνάμα αποτέλεσαν και απάντηση στα κοινωνικά, πολιτικά και ιδεολογικά προβλήματα του καιρού. Από την άνοιξη του 1941 έως την άνοιξη του 1944 ένα τεράστιο νεολαιίστικο κίνημα έχει συγκροτηθεί σε ολόκληρη την Ελλάδα με τη δημιουργία τριών σημαντικών οργανώσεων: του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου Νέων (ΕΑΜΝ), της Λεύτερης Νέας (ΛΝ) και τέλος, της Ενιαίας Πανελλαδικής Οργάνωσης Νέων (ΕΠΟΝ) που προέκυψε από τη συγχώνευση των δέκα ιδρυτικών οργανώσεων, οι οποίες και αυτοδιαλύθηκαν τον Φεβρουάριο του 1943.

Η ΕΠΟΝ υπήρξε η οργάνωση που ξέφυγε από τα μεγάλα αστικά κέντρα και κάλυψε με τη δράση της όλη την ελληνική επικράτεια, ακόμα και τα πολύ μικρά χωριά. Συμπεριέβαλε στους κόλπους της εκατοντάδες χιλιάδες νέους και νέες απ' όλα τα κοινωνικά στρώματα και, όπως προκύπτει από πολλές προφορικές και γραπτές μαρτυρίες των μελών

¹³⁰ Μανωλκίδου-Βέττα, ό.π., σ. 33-46.

¹³¹ ΑΣΚΙ, αρχείο Φώφης Λαζάρου, Έντυπα, Έντυπα ΕΠΟΝ, 1943, φακ. 013, 23 Φλεβάρη- Φωτεινός Σταθμός για τις νέες της Ελλάδος, Αθήνα 1943.

της, η στράτευση στην ΕΠΟΝ καταγράφηκε στη μνήμη τους ως μια μοναδική εμπειρία ζωής. Γιατί οι νέοι στην ΕΠΟΝ συναντήθηκαν ενεργά με την πολιτική, με τη δράση, με την αριστερή ιδεολογία αλλά και με την πολιτιστική δημιουργία, απελευθερώνοντας τις νεωτερικές τους δυνάμεις. Η ΕΠΟΝ αντιμετώπισε τη νεολαία σαν μια αυτόνομη οντότητα, καλλιεργώντας μεταξύ των νέων, με τον τρόπο που ήταν οργανωμένη και λειτουργούσε αλλά και με τον λόγο της, όπως αποτυπωνόταν στα κείμενά της, ισχυρούς δεσμούς, δεσμούς φιλίας, συντροφικότητας και αλληλεγγύης, μετατρέποντας το ατομικό σε συλλογικό.

Η ΕΠΟΝ, όμως, ήταν ταυτόχρονα και η οργάνωση που επικαλούνταν την ατομική ευτυχία και επαγγελλόταν την «άνθηση» της προσωπικότητας του νέου, η οποία έπρεπε να αναδειχθεί. Η αυτενέργεια, η πρωτοβουλία, η ώθηση της δημιουργικότητας και η ανάπτυξη του όποιου ταλέντου προωθούνταν στα πλαίσια της οργάνωσης. Το «εγώ» δε συνθλιβόταν κάτω από το «εμείς». Έφερε σε επαφή μεγάλες μάζες της νεολαίας με τον πολιτισμό. Είτε επρόκειτο για θεατρική παράσταση σε χωριά της ελεύθερης Ελλάδας είτε για καλλιτεχνική εκδήλωση στις κατεχόμενες πόλεις, ο νέος αποκόμιζε την εμπειρία του πολιτιστικού δρώμενου. Αυτό γινόταν όχι παθητικά αλλά με την ενεργή συμμετοχή του ιδίου.

Επιπρόσθετα, ο ορίζοντας της οργάνωσης δεν περιοριζόταν στην απελευθέρωση της χώρας από τις δυνάμεις κατοχής αλλά προσέβλεπε στο μέλλον, έδινε μια προοπτική και παρουσίαζε ένα μεταπολεμικό όραμα μιας κοινωνίας που θα στηριζόταν σε ουμανιστικές αρχές. Η ΕΠΟΝ επαγγελλόταν εθνική και κοινωνική απελευθέρωση εντάσσοντας στη δεύτερη και την πλευρά της γυναικείας χειραφέτησης.

Στο καταστατικό της οργάνωσης αναφερόταν ως ένας από τους σκοπούς της η εξασφάλιση ίσων πολιτικών δικαιωμάτων ανδρών και γυναικών που έχουν συμπληρώσει το 18^ο έτος. Η ΕΠΟΝ ήταν η πρώτη οργάνωση που διατύπωνε στα κείμενά της μια συστηματική ανάλυση για τη θέση της γυναίκας μέσα στην κοινωνία. Η κοπέλα που συμμετείχε στην Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νέων δε διαμόρφωνε μέσα στους κόλπους της αντιστασιακή μόνο συνείδηση αλλά και μια συνείδηση κοινωνική. Αντιλαμβανόταν τον εαυτό της ως μια ξεχωριστή από τον άνδρα οντότητα με δικαιώματα και ελευθερίες, που χρειαζόταν να διεκδικήσει. Η ένταξή της στην οργάνωση της πρόσφερε έναν καινούργιο ορίζοντα, ένα καινούργιο πεδίο δραστηριότητας και μια νέα εντελώς αυτοπεποίθηση.

Το γεγονός ότι στις γραμμές της ΕΠΟΝ εντάχθηκε η πλειονότητα των νέων το 1943-1944 την αναδεικνύει ως τον χώρο μέσα στον οποίο διαμορφώθηκε μια ολόκληρη γενιά. Για όλους αυτούς τους λόγους, λοιπόν, η «συνάντηση» της ΕΠΟΝ με τη νεολαία υπήρξε μια μοναδική συνάντηση. Η οργάνωση μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας, τον Οκτώβριο του 1944, θα διάγει την τυπικά νόμιμη περιόδó της ως τον Μάρτιο του 1946, οπότε και κηρύσσεται παράνομη, μέχρι το 1958 που θα διαλυθεί. Βέβαια η οργάνωση των

600.000 μελών την επομένη της απελευθέρωσης λίγη σχέση έχει με την ολιγομελή, παράνομη ΕΠΙΟΝ της δεκαετίας του 1950.

Η καταληκτική φράση του γάλλου φιλοσόφου Edgar Morin, στον πρόλογό του σ' ένα βιβλίο για τη στράτευση ενός νέου στη γαλλική Αντίσταση, εκφράζει επιτυχώς την αίσθηση της γενιάς των Επονιτών και την εγγραφή του βιώματος της αντίστασης και της συμμετοχής στην οργάνωση της ΕΠΙΟΝ στη συλλογική μνήμη: « Ο αναγνώστης θα δει σ' αυτό το βιβλίο πως δεν ισχυριζόμασταν πως είμασταν ήρωες ούτε πρότυπα, πως είχαμε τις αδυναμίες μας, τις πλάνες μας. Αλλά τι θα είχαμε απογίνει δίχως την Αντίσταση; Θα είχαμε μια σταδιοδρομία; Χάρη στην Αντίσταση, είχαμε μια ζωή».¹³²

¹³² Jacques – Francis Rolland, *Jadis, si je me souviens bien*, preface d'Edgar Morin, collection Resistance, Liberte, Memoire, εκδ. Du Felin, Παρίσι 2009, σ. 11.

ΠΗΓΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A] ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΙΣ

Γραπτές πηγές

- **Αρχείο Κεντρικού Συμβουλίου της ΕΠΟΝ (ΑΣΚΙ)**

Άλλες οργανώσεις (εκτός της ΕΠΟΝ), ΕΑΜΝ, φακ., 00007, Σχέδιο συμφωνίας για τη συγκρότηση Εθνικοαπελευθερωτικού Μετώπου, Αθήνα 1942.

Έντυπα φυλλάδια ΕΠΟΝ: Καταστατικό της Ενιαίας Πανελλαδικής Οργάνωσης Νέων, φακ. 1191, Αθήνα 1943-44.

Έντυπα φυλλάδια ΕΠΟΝ: Η ίδρυση της ΕΠΟΝ, φακ.12743, Μακεδονία/ Καβάλα 1943-44.

Έντυπα φυλλάδια ΕΠΟΝ: Ο Δωδεκάλογος της Νεολαίας της Ελλάδας, φακ, 12739, 12739^α, 12740, Αθήνα 1943-44.

Κεντρικό Συμβούλιο και Τοπικές Οργανώσεις ΕΠΟΝ. 11. Πελοπόννησος, φακ., Α.00273, Έκθεση ΕΠΟΝ Συμβουλίου Περιοχής Πελοποννήσου, (23/2/43-23/2/44).

Άλλες οργανώσεις (εκτός της ΕΠΟΝ), ΟΚΝΕ, φακ., 0040, Προς τις ΚΕ των σύμμαχων οργανώσεων ΣΕΠΕ και ΕΛΔ, Αθήνα 1942.

- **Αρχείο Λαζάρου Φώφης, ΕΠΟΝ (ΑΣΚΙ)**

Έντυπα ΕΠΟΝ, 1943, φακ. 013, 23 *Φλεβάρη- Φωτεινός Σταθμός για τις νέες της Ελλάδος*, Αθήνα 1943.

Φύλλο της Κυβερνήσεως

ΦΕΚ, τεύχος Α΄, αρ. 499 (10 Νοεμβρίου 1936) σσ. 2666-2667 (Α.Ν. «περί συστάσεως Εθνικής Οργανώσεως της Νεολαίας»).

ΦΕΚ, αρ. 106, 29/04/1949.

ΦΕΚ.Α/115/20.9.1982 «Για την αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης του Ελληνικού Λαού εναντίον των στρατευμάτων κατοχής 1941-1944».

Τύπος

Νεολαία, όργανο της ΟΚΝΕ, αριθ. φύλ. 16, Φλεβάρης '43.

Νέα Γενιά, όργανο του ΚΣ της ΕΠΟΝ, αριθ. φύλ. 1, Αθήνα 22 Μάρτη 1943.

Νέα Γενιά, όργανο του ΚΣ της ΕΠΟΝ, αρ. φύλ. 6, 30 Ιουνίου 1943.

Νέα Γενιά, όργανο του Κ.Σ της ΕΠΟΝ, αρ. φύλ. 11, Αθήνα, 28 Σεπτεμβρίου 1943.

Λεύτερα Νιάτα της ΕΠΟΝ Μακεδονίας, αρ. φύλ. 32, 23 Φλεβάρη 1945.

Προφορικές Μαρτυρίες

Από το Χρονικό Εθνικής Αντίστασης της ΕΡΤ, σειρά ντοκιμαντέρ με θέμα την Εθνική Αντίσταση στην Ελλάδα την περίοδο 1941-1944,

επεισόδιο 7: «Φουντώνουν οι αγώνες στις πόλεις 1943»

επεισόδιο 12: «Η νεολαία στην Αντίσταση».

επεισόδιο 13: «Η γυναίκα στην Αντίσταση».

(αποδελτίωση συνεντεύξεων)

Αναγνωστάκη Μανόλη

Καρά Ματίνας

Λαζάρου Φώφης

Λατίφη- Τέντα Κατίνας

Μανωλκίδη Κώστα

Σταματόπουλου Γιώργου

Σταυρίδη Μίνωα

Δημοσιευμένες πηγές

- ΚΚΕ. Επίσημα Κείμενα 1934-1940, τόμος Δ΄.
- Κείμενα της Εθνικής Αντίστασης, τόμ. Α΄, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1981.

Β) ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΕΙΣ

Βιβλιογραφία

Ανταίος Πέτρος, *Συμβολή στην ιστορία της ΕΠΟΝ*, τόμ. Α΄, ΑΠ΄, Β΄, εκδόσεις Θ. Καστανιώτη, Αθήνα 1977-1979.

Αντωνοπούλου-Ψιλοπούλου Δαναή, *Τα κορίτσια του Πολυτεχνείου, Από τους αγώνες της Κατοχής στην αγωνία της φυλακής*, εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα 2008.

Αυγερίδης Εμμανουήλ Α., *Ιστορικοποιώντας το βίωμα. Από την ελληνική Αντίσταση στην ιστορία της (1945-1967)* (Διδακτορική Διατριβή), Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, ΕΚΠΑ, Αθήνα 2019.

Βασάρ-Βαρών Οντέτ, *Ελληνικός Νεανικός Τύπος 1941-1945, Καταγραφή*, εκδ. ΙΑΕΝ αρ. 10, Αθήνα 1987.

Βασάρ-Βαρών Οντέτ, *Η ενηλικίωση μιας γενιάς. Νέοι και Νέες στην κατοχή και στην Αντίσταση*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2009.

- Βερβενιώτη Τασούλα, *Η γυναίκα της Αντίστασης. Η είσοδος των γυναικών στην πολιτική*, εκδ. Κουκκίδα, Αθήνα 2013.
- Δημητρόπουλος Δημήτρης - Ολυμπίου Ευδοκία, *Αρχείο του ΚΣ της ΕΠΟΝ, ΙΑΕΝ-ΕΙΕ/ΚΝΕ*, Αθήνα 2000.
- Ελευθερίου Λευτέρης, *Το Πολυτεχνείο και η ΕΠΟΝ Θεσσαλονίκης στην Εθνική Αντίσταση, αναμνήσεις*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1992.
- Ζορμπαλάς Σταύρος, *ΕΠΟΝ. Τραγουδούσαν και πολεμούσαν για την λευτεριά*, εκδ. Δελφίνι, Αθήνα 1993.
- Καρά Μαρία, *Επονίτισα, στους δρόμους και στις γειτονιές της Αθήνας*, εκδ. Δωρικός, Αθήνα 1982.
- Κούλογλου Στέλιος, *Μαρτυρίες για τον Εμφύλιο και την ελληνική Αριστερά*, εκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2006.
- Κουτσαύτης Ζώης, *Η Εθνική Αντίσταση στη Λευκάδα (Ιταλική και Γερμανική κατοχή)*, εκδ. ΠΕΑΕΑ Λευκάδας, Αθήνα 1991.
- Λιάκος Αντώνης, *Η εμφάνιση των νεανικών οργανώσεων. Το παράδειγμα της Θεσσαλονίκης*, Εκδόσεις Λωτός, Ιούλιος 1985.
- Μανωλκίδου- Βέττα Φανή, *Θα σε λέμε Ισμήνη*, εκδ. Φιλίστωρ, Αθήνα 1997.
- Μαχαίρα Ελένη, *Η νεολαία της 4^{ης} Αυγούστου*, εκδ. ΙΑΕΝ, αρ. 13, Αθήνα 1987.
- Παρτσαλίδου Αύρα, *Αναμνήσεις από τη ζωή της ΟΚΝΕ*, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1983.
- Πλουμίδης Σπυρίδων Γ., *Το καθεστώς Ιωάννη Μεταξά (1936-1941)*, Εκδόσεις Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2016.
- Rolland Jacques – Francis, *Jadis, si je me souviens bien*, preface d'Edgar Morin, collection Resistance, Liberte, Memoire, εκδ. Du Felin, Παρίσι 2009.

Τσιντζιλώνης Χρήστος, *ΟΚΝΕ 1922-1943. Λενινιστικό, μαχητικό σχολείο των νέων*, εκδ. Σύγχρονη Εποχή-Οδηγητής, Αθήνα 1979.

Φλάισερ Χάγκεν- Σβορώνος Νίκος [επιμ.], *Η Ελλάδα 1936-1946. Δικτατορία-Κατοχή-Αντίσταση*, Πρακτικά Α΄Διεθνούς Συνεδρίου Σύγχρονης Ιστορίας, εκδ. Μορφωτικού Ινστιτούτου ΑΤΕ, Αθήνα 1989.

Χανδρινός Ιάσοντας, «Εθνική Αντίσταση: Ιστορικές, πολιτικές και θεσμικές εννοιολογήσεις από το 1941 στο σήμερα», στο Κ.Γαρδίκας, Α.Μ Δρουμπούκη, κ.α (επιμ) στο: *Η μακρά σκιά της δεκαετίας του '40. Πόλεμος- Κατοχή-Αντίσταση-Εμφύλιος*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2015.

Χαραλαμπίδης Μενέλαος, «Πτυχές της εμφύλιας σύγκρουσης στην κατοχική Αθήνα», Βασίλης Δαλκαβούκης, Ελένη Πασχαλούδη, Ηλίας Σκουλιδάς (επιμ.) στο: *Αφηγήσεις για τη δεκαετία του 1940. Από το λόγο του κατοχικού κράτους στη μετανεωτερική ιστοριογραφία*, (συλλογικό), εκδόσεις Επίκεντρο, Φεβρουάριος 2012.

Άρθρα

Αγγελής Βαγγέλης, «Εθνική Οργάνωση Νεολαίας (ΕΟΝ) 1936-1940», Κατερίνα Παπακωνσταντίνου (επιμ.), στο: *Η δικτατορία του Μεταξά. Νεολαία, ιδεολογία, αισθητική*. (συλλογικό), Ελευθεροτυπία, περιοδικό Ιστορικά, Αθήνα, 2010, σ. 39-68.

Βαρών-Βασάρ Οντέτ, «Αντιστασιακές οργανώσεις νέων (1941-1944). Από το ατομικό στο συλλογικό», *Μνήμων*, τόμ. 14, Αθήνα 1992, σ. 115-118.

Βαρών-Βασάρ Οντέτ, «Η ΕΠΟΝ της Κατοχής. Η ιστορία μιας μοναδικής συνάντησης», στο: Αφιέρωμα «60 χρόνια ΕΠΟΝ» (επιμ. Ι. Παπαθανασίου), περ. Αντί, τχ. 782, 21 Φεβρουαρίου 2003. σ. 14-18

Βαρών-Βασάρ Οντέτ, «Η στράτευση της νεολαίας στις αντιστασιακές οργανώσεις: συνέχειες και ασυνέχειες», Εισήγηση στη διημερίδα ΑΣΚΙ-ΕΜΙΑΝ, 03-04-2013, <http://www.emian.gr/2013/04/ontetbaror/> (Ανάκτηση: 13 Φεβρουαρίου 2022)

Βόγλης Πολυμέρης, «Η δεκαετία του 1940 ως παρελθόν: μνήμη, μαρτυρία, ταυτότητα», *Τα Ιστορικά*, τόμος 25, τεύχος 47, 2007, σ. 437-456, σ. 439.

Λιναρδάτος Κώστας « Οι επονίτισσες της Κατερίνης στο: περιοδικό Αντί, τχ 782, Φεβρουάριος 2003, σ. 35.

Λιναρδάτος Σπύρος, «Οι Φοιτητές στην Αντίσταση», περ. Επιθεώρηση Τέχνης, Μάρτιος-Απρίλιος 1962, τχ 87/88, σ. 463-467.

Νοταράς Σπύρος, «Η ΕΠΟΝ σφράγισε τη ζωή μας», *Περιοδικό Αντί*, τ.χ. 782, Αθήνα 2003, σ. 26-27.

Σβορώνος Νίκος, «Η 28^η Οκτωβρίου 1940», *Ανάλεκτα νεοελληνικής ιστορίας και ιστοριογραφίας*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1987, γ' έκδοση., σ. 330

Ψαράς Ευάγγελος, «Β' Παγκόσμιος Πόλεμος και Εθνική Μνήμη», 2017, σ. 8-9, Διαθέσιμο στο: <https://bit.ly/3z3JreD> (ανάκτηση: 2 Φεβρουαρίου 2022).